

Opvoedonzekerheid bij ouders

Masterthesis van:

F.J. Keuskamp

Johannes Camphuysstraat 44bis

3531 SJ te Utrecht

@: F.J.Keuskamp@students.uu.nl

T: 06-26648224

- juli 2013 -

Begeleider masterthesis

M. Hopman

Heidelberglaan 2

3584 CS te Utrecht

@: M.Hopman@uu.nl

Tweede lezer masterthesis

Prof. Dr. G.C.M. Knijn

Heidelberglaan 2

3584 CS te Utrecht

@: G.C.M.Knijn@uu.nl

Voorwoord

Voor u ligt de thesis van Floortje Keuskamp.

Deze thesis doet verslag van een onderzoek wat ik de afgelopen maanden met veel inzet heb gedaan naar de opvoedonzekerheid van ouders. Daarbij vormt deze thesis de afsluiting van mijn masterstudie Algemene Sociale Wetenschappen; Arbeid Zorg & Welzijn.

Als student en als persoon heb ik veel plezier beleefd aan dit onderzoek, voornamelijk door de constatering dat ik er veel van heb geleerd. Dit geldt overigens voor mijn gehele studie. Het ging allemaal niet vanzelf maar zie dat als iets positiefs omdat ik daarmee alles eruit gehaald heb wat ik in mij heb.

Gelukkig heb ik veel hulp gehad van mensen om mij heen. Mijn dank gaat allereerst uit naar mijn begeleider Marit: Ik heb haar ontzettend hoog zitten door haar inzichten en inzet naar haar studenten toe. Haar kamergenoot Rosanne dank ik voor haar hulp bij mijn voorgaande scripties. Maar ook Dieke en Diederik ben ik erg dankbaar: Zij hebben met veel geduld en toewijding mijn teksten kritisch nagekeken, feedback gegeven en mij soms wanhopig gemaakt. Ook mijn medestudenten ben ik ontzettend dankbaar omdat ik alles met een aantal van hen heb kunnen delen en vooral plezier mee heb gehad. Er zijn dan ook vriendschappen uit voortgekomen waarvan ik hoop dat ze nog lang blijven bestaan. Natuurlijk mag ik ook het verdere thuisfront niet vergeten in dit dankwoord. Mijn ouders hebben mij op alle mogelijke manieren gesteund. Frank die soms geen idee had waar ik me nou allemaal zo druk om maakte was altijd lief en bereid om mij te ontzien door heerlijk voor mij te koken. En natuurlijk had ik nooit zoveel plezier kunnen hebben aan dit onderzoek zonder Merel. Mijn andere vrienden zullen het ook niet altijd makkelijk gehad hebben met een Floortje die altijd maar druk, gestressed en soms ook heel blij was de afgelopen 2 jaar.

Nou ja..wat ik eigenlijk wil zeggen "Iedereen bedankt voor de hulp" en ook al maakte de UU mij soms erg wanhopig, ik had deze tijd voor geen goud willen missen!

Floortje Keuskamp

Inhoudsopgave

1	Inleiding	7
2	Theoretisch kader	9
2.1	Opvoedonzekerheid	9
2.2	Sociaal culturele veranderingen	10
2.3	Werk en opvoeding	12
2.4	Ontwikkelingen in de opvoedondersteuning	13
2.5	Toenemende Opvoedonzekerheid?	16
3	Vraagstelling voor het empirisch onderzoek	19
4	Onderzoeksmethode	21
4.1	Kwalitatief onderzoek	21
4.2	Focusgroepen en interviews	22
4.3	Casussen	23
4.4	Thema's in de vragenlijsten	24
4.5	Verwerking data	25
4.6	Operationalisering	26
4.7	Benadering van de doelgroep	26
5	Resultaten	31
5.1	Definitie en voldoening van het opvoeden	31
5.2	Wat vinden participanten lastig aan moeilijke opvoedmomenten en welke dilemma's worden ervaren	32
5.3	Definitie opvoedonzekerheid	33
5.4	Beleving van onzekerheid bij de opvoeding	34
5.5	Hoe ouders omgaan met opvoedingonzekerheid	36
5.6	Het combineren van werk en opvoeding	38

<i>Masterthesis</i>	6
5.7 Veranderingen qua opvoeding en opvoed- onzekerheid van de afgelopen 25 jaar	39
6 Discussie & Conclusie	43
6.1 Aanbevelingen	52
Samenvatting	53
Literatuurlijst	57
Bijlagen	61
A Uitnodiging	62
B Vragenlijst	65

Hoofdstuk 1

Inleiding

De overheid investeert in de jeugd, omdat de jeugd voor de toekomst een belangrijke bijdrage aan de samenleving kan leveren. Opvoeding speelt een belangrijke rol voor het gezond laten opgroeien van deze jongeren en ze voor te bereiden op de toekomst. Deze thesis gaat in op de ontwikkelingen rondom opvoeding en dan voornamelijk *opvoedonzekerheid*. De aanleiding van dit onderzoek is de bevinding uit verschillende onderzoeken dat opvoedonzekerheid bij westerse ouders zou zijn toegenomen (Crombrugge, 2006; Hermanns, 1992; Ramaekers, 2009; Vriens, 2007). Dit is zorgwekkend omdat onzekerheid in de opvoeding een negatieve uitkomst kan hebben op de ontwikkeling van het kind en het welbevinden van ouders (Johnson, Akister, Mckeigue & Wheeler, 2005; Sepa, Frodi & Ludvigsson, 2004). Een toenemende opvoedonzekerheid houdt in dat voor ouders het opvoeden minder vanzelfsprekend is en dat er minder op het eigen gevoel wordt vertrouwd (Crombrugge, 2006). Tevens wordt het gerelateerd aan termen zoals zelfredzaamheid, zelfbepaling en gevoel van competentie bij ouders (Crnec, Barnett & Mattheu, 2010). Deze toenemende onzekerheid gaat samen met ontwikkelingen waarin professionals zich steeds meer gaan bemoeien met de opvoeding (Vriens, 2007). Als verklaring voor de toenemende opvoedonzekerheid van ouders worden onder andere de sociaal- culturele veranderingen vanaf de jaren 60 door onderzoekers aangehaald. In Schnabel (2004) wordt beschreven dat de samenleving zich in de jaren '60 los ging maken van traditionele normen en waarden. Door het individualiseringsproces kwam de persoonlijke vrijheid van het individu centraal te staan. Dit heeft geresulteerd in een afname van het belang van informele netwerken, zoals de invloed van vrienden/kennissen/familie op het individu. Daarbij werd de opvoeding van

kinderen steeds meer een individuele zaak van de ouders. Opvoedingsvraagstukken en bijbehorende maatregelen werden ter discussie gesteld en daarbij nam het aantal richtlijnen dat ouders in de opvoeding hanteerden af. Minder strikte regels in de samenleving waar ouders zich aan vast konden houden zorgden voor een afnemende stabiliteit in opvoedingspatronen waardoor de onzekerheid over opvoeden zou zijn toegenomen (Hermanns, 2009; Vriens, 2007). Ook de prestatie maatschappij heeft hier invloed op (Crombrugge (2006); Hermanns, 2009; Ramaekers, 2009).

Volgens Crombrugge (2006) zijn echter niet alle onderzoekers het eens met de veronderstelling dat ouders inderdaad een grotere mate van opvoedonzekerheid zijn gaan ervaren. Zo blijkt uit onderzoeken van onder andere Rispens, Hermanns & Meeuws (1996), Hermanns (1992) en Lieshout, Meij & Spree (2007) dat ouders de afgelopen decennia zich competent voelen in het ouderschap en zekerheid ervaren in de opvoeding. Hieruit blijkt dat van opvoedonzekerheid minimaal sprake is bij de Nederlandse ouders. Hoewel opvoedonzekerheid niet wordt ontkend, is er dus wel twijfel over de intensiteit van het fenomeen. Ondanks de twijfel over de toename van opvoedonzekerheid krijgt deze wel de aandacht van de overheid en professionals door het aanbieden van geprofessionaliseerde opvoedondersteuning (NJI, 2012). In deze masterthesis is onderzocht hoe opvoedonzekerheid door Nederlandse ouders wordt ervaren, hoe dit zich de afgelopen decennia heeft ontwikkeld en hoe ouders hiermee omgaan. Juist vanwege de tegenstrijdige bevindingen in de literatuur en tegengestelde verwachtingen kan dit onderzoek een aanvulling zijn op bestaand onderzoek over opvoedonzekerheid. In het theoretisch kader wordt ingegaan op de veronderstellingen wat betreft mogelijk toenemende opvoedonzekerheid en de twijfel hiervan. Om kennis te verwerven over ontwikkelingen in opvoedonzekerheid wordt gebruik gemaakt van kwalitatief onderzoek in de vorm van focusgroepen (discussiebijeenkomsten) en interviews. Het zijn goede methoden om de achterliggende ideeën en gevoelens van ouders te achterhalen (Baker & Charvat, 2008).

Hoofdstuk 2

Theoretisch kader

2.1 Opvoedonzekerheid

Zoals in de inleiding is beschreven gaat dit onderzoek over opvoedonzekerheid bij ouders. De term spreekt wellicht voor zich, maar voordat ingegaan wordt op de factoren die opvoedonzekerheid volgens onderzoekers beïnvloeden, wordt beschreven wat de literatuur over deze term zegt.

Crombrugge (2006) geeft aan dat opvoedonzekerheid te maken heeft met het ontbreken de vanzelfsprekendheid binnen het opvoeden en daarbij dat ouders in mindere mate op eigen intuïtie vertrouwen. Deze omschrijving wordt in dit onderzoek geïnterpreteerd als hoe natuurlijk het toepassen van opvoedmethoden en interventies voor de ouders zijn.

Daarnaast wordt opvoedonzekerheid geïnterpreteerd als het gevoel dat de ouders de verschillende situaties binnen de opvoeding niet aan kunnen (Gross & Rocissano, 1988; Gross & Tucker, 1994). Voorbeelden van situaties waar ouders interventies of methoden toepassen zijn wanneer hun kind een driftbui krijgt of dat grenzen moeten aangeven. Hoe gaan ouders hiermee om? Doen ze dit op eigen gevoel of moet het hen aangeleerd worden uit bijvoorbeeld boeken of door een professional.

Volgens de onderzoekers Gross en Rocissano (1988) speelt in het opvoeden kennis wel een belangrijke rol maar is het niet essentieel voor het goed toepassen van opvoedmethoden en/of interventies. Het hebben van zelfvertrouwen is een belangrijker item bij het goed uitvoeren van opvoedmethoden. Hier sluiten de termen van zelfredzaamheid, competentie en zelfbepaling op aan. Het zelfvertrouwen en daarbij dus ook de zelfredzaamheid, competentie en zelfbepaling stijgt bij ouders naarmate de tijd verstrijkt volgens Gross en

Rocissano (1988). Onzekerheid kan echter toenemen bij onverwachte situaties en waarbij er sprake is van stress (Gross & Tucker, 1994).

2.2 Sociaal culturele veranderingen

Zoals genoemd in de inleiding is er uit meerdere onderzoeken gebleken dat ouders in de afgelopen decennia meer onzeker zijn geworden over de opvoeding van hun kinderen (Crombrugge, 2006; Hermanns, 1992; Ramackers, 2009; Vriens, 2007). Als oorzaak wordt onder andere verwezen naar de sociaal-culturele veranderingen die in de jaren '60 begonnen (Schnabel, 2004). De tijdsperiode vanaf de jaren '60 tot nu is volgens Felling (2004) op te delen in drie perioden. Met name de eerste en de tweede periode zijn van belang in dit onderzoek. Ze zijn van belang omdat ze de veranderingen in de Nederlandse samenleving illustreren die de opvoeding en het gezin heeft doen veranderen.

De eerste periode reikt vanaf begin tot midden jaren '60 en wordt gekenmerkt door een sterke economische groei. De Tweede Wereldoorlog was voorbij en de Nederlandse economie verkeerde in rustiger vaarwater.

De tweede periode speelt zich af vanaf de tweede helft van de jaren '60 tot 1975. In deze periode bleef de welvaart sterk groeien, en tevens de verzorgingsstaat. Hierdoor ontwikkelde zich in de samenleving een bepaalde mate van onbezorgdheid die men nog niet had gekend. Daarnaast wordt deze periode gekenmerkt door de ontzuiling en de culturele revolutie. Ontzuiling houdt in dat men zich losmaakte van het traditionele denken (de-traditionalisering) en dat er nieuwe normen, waarden, opvattingen en levenswijzen ontstonden. Door deze de-traditionalisering werden er steeds meer opvoedingsvraagstukken en bijbehorende maatregelen ter discussie gesteld. De traditionele regels, normen en waarden werden steeds minder vanzelfsprekend en raakte versnipperd. Hierdoor werd er geen eenduidige opvoedrichtlijn meer aangehouden (Sociaal Cultureel Planbureau, 2000, Vriens, 2007). Verschillende onderzoekers stellen dat deze bovenstaande ontwikkelingen ervoor hebben gezorgd dat ouders zich onzekerder zijn gaan voelen in de opvoeding. Dit omdat er sprake was van minder duidelijke regels waar ouders zich aan vast konden houden (Crombrugge, 2006; Felling, 2004; Schnabel, 2004; Vriens, 2007).

Naast de-traditionalisering wordt in deze periode door onderzoekers een an-

dere sociaal-culturele omslag gezien als de oorzaak van groeiende opvoedonzekerheid bij ouders. Sinds de jaren '60 is het individualiseringsproces, oftewel het belang van het individu als autonoom persoon met eigen rechten en belangen, in het middelpunt komen te staan. Daardoor heeft de relatie tussen ouder en kind zich ontwikkeld in de vorm van gelijkheid, respect en overleg. De voorkeur wordt gegeven aan een onderhandelingshuishouding waarbij er voornamelijk sprake is van democratie binnen het gezin. Autoriteit in de opvoeding wordt vanaf de jaren '60 sterk afgekeurd en werd gezien als een aantasting in de ontwikkeling van het kind (Vriens, 2007). Ouders zijn zich dus flexibeler en meer coulant gaan opstellen tegenover hun kinderen (Rispen et al., 1996). Dat ouders de voorkeur geven aan een onderhandelingsopvoeding heeft er tevens mee te maken dat ze geloven dat hun kind op deze manier het beste voorbereid wordt op een zelfstandig en autonoom bestaan. De competentie om een zelfstandig en autonoom individu te zijn, onafhankelijk van zijn sociale omgeving, is een belangrijk kernconcept in de Nederlandse maatschappij en opvoeding (Vriens, 2007). Het onafhankelijk zijn, wat een gevolg is van het individualiseringsproces, heeft er voor gezorgd dat mensen in toenemende mate los zijn gekomen van hun sociale omgeving. Dit loskomen van de sociale omgeving is een ontwikkeling die onderzoekers expliciet noemen als ze oorzaken noemen van toenemende opvoedonzekerheid bij ouders. Mensen zijn minder afhankelijk van elkaar zijn geworden en de invloed van vrienden, familie en kennissen op het privéleven is verzwakt. Dit kan opvoedonzekerheid veroorzaken omdat het onderling delen van ervaringen ouders juist kan helpen bij de aanpak van het opvoeden van hun kinderen (Johnson et al., 2005).

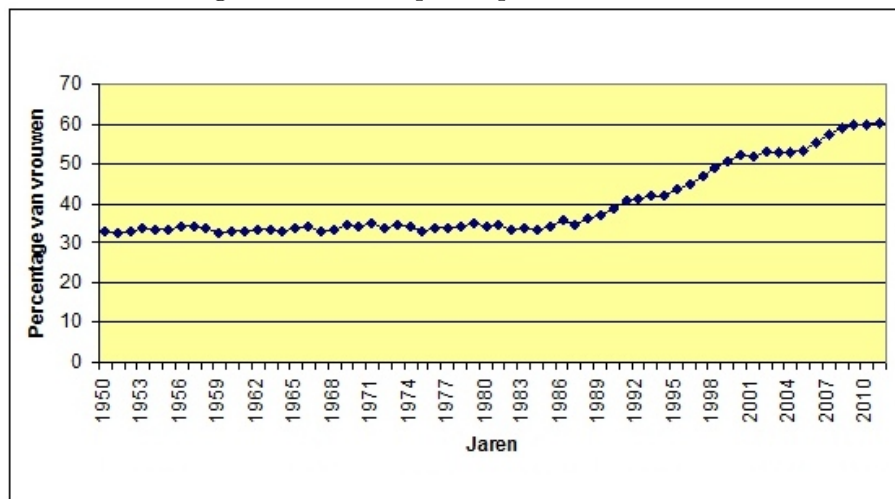
De derde periode die Feiling (2004) benoemt loopt vanaf 1975 tot heden. In de jaren '80 ontstond een economische recessie. Vanaf toen werden individuen in de samenleving zich er van bewust dat sociale zekerheid en groei van welvaart toch niet vanzelfsprekend zijn. Het idee ontstond dat de verzorgingsstaat te duur zou zijn, met name door de alsmaar stijgende kosten aan sociale voorzieningen. Methoden of interventies moesten vanaf toen steeds meer 'evidence based' zijn (Engelen, Hemerijck & Trommel, 2007; Hermanns, 2012; Van Montfoort, 2008). Dit houdt in dat de werkzaamheid van interventies of methoden, voorafgaand aan inzetten of voortzetten bewezen moest worden. Dit gold ook voor de ontwikkelingen omtrent de opvoedondersteuning. Voorlichting aan ouders werd professioneler en daarbij

ook commerciëler. Boeken, tijdschriften, televisieprogramma's en internet omtrent opvoeding en ontwikkeling van het kind zijn nu niet meer weg te denken voor ouders. Er is daardoor niet alleen meer informatie over opvoeden beschikbaar maar ook de kanalen waardoor het gegeven wordt zijn gegroeid. Hoe dit invloed kan hebben op eventuele onzekerheid bij ouders wordt later in deze thesis besproken.

2.3 Werk en opvoeding

Er zijn ook andere ontwikkelingen die invloed hebben op het gezinsleven. Zo zijn steeds meer vrouwen gaan werken in Nederland. Voor de vrouw is het combineren van werken en zorgen voor het gezin niet altijd vanzelfsprekend geweest. Het traditionele idee dat de vrouw voornamelijk voor het gezin zorgt en de man het geld verdient zit diep in onze geschiedenis. Deze traditie begon na de jaren '50 langzaam aan te veranderen. (Getrouwde) vrouwen kregen steeds meer rechten op de arbeidsmarkt en daarbij de mogelijkheid om gezin en werk met elkaar te combineren. Dit zien we terug in de vorm van het groeiende aantal (parttime) werkende moeders in Nederland vanaf de jaren '90, zoals te zien is in figuur 1.

Figuur 1: Arbeidsparticipatie van vrouwen

Bron: CBS Statline

Dat vrouwen zorgen en werken brengen meerdere effecten met zich mee. Zo hebben vrouwen die beide taken (opvoeding en werken op de arbeidsmarkt)

op zich nemen meer kans op uitputting, meer kans op stress en minder tijd om aan hun gezin te besteden. Niet alle onderzoekers zijn het hiermee eens en geven juist aan dat vrouwen veel baat hebben bij het combineren van opvoeding en werk. Het gaat om persoonlijke groei en ontwikkeling waar vrouwen (en dus ook moeders) veel energie uit kunnen halen. Deze bevinding hangt natuurlijk samen met de soort baan die de vrouw heeft (Schippers, Siegers & de Jong-Gierveld, 1998).

Ook de sociale status speelt een rol zo claimen Schippers et al. (1998). Een vrouw die niet werkt staat lager in de hiërarchie waardoor ze zich lager in de sociale status bevindt. Uit het onderzoek van Bianchi (2000) wordt duidelijk dat moeders die zijn gaan werken er niet op duidt dat er minder tijd met het gezin wordt doorgebracht. De verklaring wordt gegeven doordat vaders in de huidige maatschappij meer tijd besteden aan kinderen en dat de tijd die moeders besteedden voordat ze deelnamen aan de arbeidsmarkt overschat wordt. Uit dit onderzoek wordt echter niet duidelijk wat de kwaliteit is van de daadwerkelijk contact-uren die ouders aan hun kinderen besteden en welke gevolgen dit heeft voor een eventuele opvoedonzekerheid.

2.4 Ontwikkelingen in de opvoedondersteuning

Niet alleen de sociaal-culturele veranderingen zoals het individualisering- en de-traditionaliseringsproces worden aangehaald als oorzaak van toenemende opvoedonzekerheid maar ook beleid en interventies vanuit de overheid, zo blijkt uit onderzoek. Voornamelijk de professionalisering van opvoedondersteuning, die met name in de jaren '90 opkwam, zou ouders onzekerder hebben gemaakt (Hoek, 2006; Simpson, 1998; Speetjens, Linden & Goossens, 2009). Opvoedondersteuning staat voor het faciliteren van voorlichting, advies en hulp aan ouders rondom opvoedingsvragen en problemen bij de opvoeding en heeft als hoofddoel om de opvoedingssituatie te verbeteren (Hermanns, 2008; Nederlands Jeugd Instituut, 2012). Professionalisering van opvoedingsondersteuning houdt in dat er opvoedingsadviezen aan ouders gegeven worden en dat verantwoordelijke instanties en professionals risicofactoren van jeugdproblematiek systematisch en gestandaardiseerd opsporen en bestrijden (Lieshout, 1993; NJI, 2012).

Een verantwoordelijke instantie is het *consultatiebureau*. Dit is een bureau waar ouders heen gaan vanaf het moment dat hun kind geboren is tot hun

4-de jaar. In het eerste jaar regelmatig maar daarna slecht enkele malen. Op het spreekuur wordt het kind tenminste gewogen en gemeten wordt. Door het monitoren van de kinderen houden artsen en verpleegkundige de groei en ontwikkeling van het kind in de gaten. Preventie, maar ook problemen signaleren, zijn dan ook één van de hoofdtaken van het consultatiebureau. Tevens wordt het vaccinatieprogramma van het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) via het consultatiebureau uitgevoerd. Naast het wegen, meten en vaccineren van de kinderen krijgen ouders voorlichting over onderwerpen omtrent ontwikkeling van hun kind en kunnen de ouders hun vragen stellen en eventueel opvoedondersteuning krijgen. Het consultatiebureau heeft als doel laagdrempelig en zichtbaar te zijn voor ouders. Ouders komen bij het consultatiebureau op afspraak maar is het ook mogelijk om langs te gaan op inloopsprekuren, thema avonden en kunnen ze gebruik maken van het *telefonisch spreekuur*.

Het idee dat ouders meer onzeker zijn door de ontwikkelingen binnen opvoedondersteuning is gerelateerd aan het gegeven dat ouders steeds meer het gevoel hebben gekregen niet meer te kunnen opvoeden zonder professionele hulp. De vanzelfsprekendheid van het opvoeden zou hierdoor verloren gaan (Hoek, 2006; Simpson, 1998; Speetjens et al., 2009).

De professionalisering van opvoedondersteuning begon zich uit te breiden in de jaren '80 en '90 doordat de overheid zich zorgen maakte over de jeugd. Jongeren zouden het slecht doen op school en crimineel gedrag vertonen. Deze jongeren hadden minder kans op de arbeidsmarkt en op een goede toekomst en hadden daarbij ondersteuning nodig vanuit de hulpverlening. Deze aspecten droegen bij aan hogere kosten voor de verzorgingsstaat wat door de overheid als negatief werd gezien en bestreden moest worden in het kader van een 'te dure' verzorgingsstaat.

Omdat jongeren met problemen en (uit) risicogroepen een belangrijk probleem vormden, lag de nadruk van beleid vanuit de overheid op preventie en dus het voorkomen van moeilijkheden (Lieshout et al., 2007). Volgens de overheid moest voorkomen worden dat kinderen bij jeugdzorg terechtkwamen of vroegtijdig school zouden verlaten om zo onder andere de kosten te drukken. Door opvoedingsondersteuning verder te professionaliseren dacht de overheid preventief te werk te gaan. Goede opvoeding zou als preventie van risicogedrag dienen. Bij het ondersteunen van ouders door professionals van betrokken organisaties rondom opvoedondersteuning werd (en wordt)

het belangrijk geacht dat de gegeven informatie toegankelijk is voor iedereen, breed wordt ingezet en dat het aanbod aansluit op de behoefte van de ouder (NJI, 2012; Simpson, 1998). De overkoepelende primaire doelen van deze professionalisering worden door het Nederlands Jeugd Instituut (2012) beschreven als het versterken van opvoedcompetenties bij ouders, optimale ontwikkeling van kinderen, het voorkomen van problemen op het gebied van ontwikkeling, opgroeien en gezondheid en het verhelpen of hanteerbaar maken van bestaande problematiek. Naast het preventieve karakter van de opvoedondersteuning beoogt de overheid met haar beleid de positie van de jeugd te versterken en daarbij hun kansen op een betere toekomst en positie in de samenleving te vergroten (Hermanns, 2008). Het professionaliseringsbeleid is dus niet alleen in het kader van het individu belangrijk, maar ook in het belang van de samenleving (Hermanns, 1992; Lieshout et al., 2007). Commerciële partijen haken in op de professionalisering van de opvoedondersteuning door het uitbrengen van boeken, televisieprogramma's, internetsites, chatsites etcetera (Lieshout et al., 2007)

Programma's zoals *De Nanny*, *schatjes*, *eerste hulp bij opvoeden*, *de baby-fluisteraar* zijn enkele voorbeelden van wat er op televisie omtrent opvoeding is verschenen. Andere voorbeelden zijn tijdschriften als *J/M voor ouders*, *Jonge ouders* en *Viva mama*. Minder commercieel zijn de verschillende thema-avonden die instanties als kinderdagverblijven organiseren om ouders te informeren over het opvoeden. Ook op het internet hebben ouders vele mogelijkheden om informatie te vinden omtrent opvoeding en ontwikkeling van het kind.

Met deze toenemende omvang van opvoedingsinformatie en professionele aandacht voor opvoeding en opvoedingsproblematiek zijn het aantal vragen van ouders ten aanzien van opvoeding toegenomen. Echter, dat ouders meer vragen hebben over de opvoeding hoeft volgens Lieshout (1993) niet altijd samen te lopen met een toenemende opvoedonzekerheid. De soorten opvoedvragen waar ouders mee zitten zijn volgens haar niet zozeer veranderd. Het zou de toename in het aantal kanalen zijn waarover deze vragen hun weg vinden, waardoor het lijkt alsof de omvang van de vragen is toegenomen. Dit zou wijzen op een toegenomen onzekerheid bij ouders. De veronderstelling hierbij is, zoals al eerder is genoemd, dat ouders het idee krijgen niet meer zonder professionele hulp goed te kunnen opvoeden. De ouders krijgen de neiging om bij het minste of geringste een professional in te schakelen.

(Hoek, 2006; Simpson, 1998; Speetjens et al., 2009). De omvang van de vragen die ouders hebben en openlijk stellen is volgens Lieshout (1993) dus afhankelijk van de mogelijkheden en groei van het aanbod van kennis vanuit de omgeving. Zowel de ontvangers als de gevers voeden elkaar op met vragen, antwoorden en nieuwe vragen; er is sprake van 'interactie'. Het groeiende aanbod en professionalisering van opvoedondersteuning zou dus effect kunnen hebben op het toenemende aantal opvoedvragen van ouders maar heeft volgens Lieshout (1993) niet geleid tot toenemende opvoedonzekerheid.

2.5 Toenemende Opvoedonzekerheid?

Uit literatuur is gebleken dat ouders opvoedonzekerheid kunnen ervaren en dat deze opvoedonzekerheid mogelijk is toegenomen. Hoewel opvoedonzekerheid een abstract begrip is wordt er in deze thesis van uitgegaan dat met opvoedonzekerheid het ontbreken van de vanzelfsprekendheid van het opvoeden wordt bedoeld; ouders vertrouwen in mindere mate op hun intuïtie (Crombrugge, 2006). Deze term is gerelateerd aan zelfredzaamheid, zelfbepaling en gevoel van competentie van het ouderschap (Crnec et al., 2010). Het theoretisch kader koppelt een groeiende opvoedonzekerheid aan de veranderde samenleving en stijl van opvoeden door ouders vanaf de jaren '60 (de-traditionalisering en individualisering) maar ook aan de toenemende professionele opvoedondersteuning. Deze ondersteuning kan ouders onzeker maken omdat het beeld wordt geschetst dat voor een succesvolle opvoeding van de kinderen op zijn minst een cursus of bijscholing nodig is (Hoek, 2008; Simpson, 1998; Speetjens et al., 2009). Hierdoor zou de vanzelfsprekendheid van het opvoeden verloren zijn gegaan. Ook dat bronnen verschillende adviezen over opvoeding aanbieden draagt bij aan de toegenomen opvoedonzekerheid bij ouders volgens Simpson (1998) en Speetjens et al. (2009). De impact van opvoedonzekerheid op ouder en kind moet volgens Gross en Rocissano (1988) niet onderschat worden. Een van de gevolgen van weinig zelfvertrouwen bij ouders is dat ze volgens Sepa et al (2004) en Johnson et al (2005) minder snel geneigd zijn om hulp te zoeken en meer kans hebben op stress. Tevens kan deze onzekerheid negatieve impact hebben op aangeboden interventies. Ouders houden methoden niet consequent vol of voeren ze niet op juiste wijze uit waardoor ongewenst gedrag van het kind niet doorbroken wordt. Zo kan het toepassen van interventies bij opvoedproblemen

(zoals het niet willen luisteren) niet het gewenste resultaat opleveren. Daarbij kan het zelfs het tegenovergestelde teweegbrengen wanneer ouders zich onzeker en incompetent voelen (Gross & Rocissano, 1988). Echter wordt door het NJI (2012) en Hermanns (2009) aangegeven dat onzekerheid in de opvoeding iets natuurlijk is en dus bij de opvoeding hoort. Situaties zijn nieuw voor ouders en zij willen daarbij het beste voor hun kind. Daarbij gaat de ontwikkeling van een kind zo hard dat ouders geregeld met nieuwe situaties om moeten leren gaan.

Dat opvoedonzekerheid bestaat, daar zijn onderzoekers het dus over het algemeen wel over eens. Of deze opvoedonzekerheid groeit en of ouders daadwerkelijk meer onzeker zijn geworden, daar wordt echter aan getwijfeld (Crombrugge, 2006). Deze twijfel komt voort uit het gegeven dat Nederlandse kinderen het goed doen in de samenleving. Ook geven onderzoeksresultaten aan dat Nederlandse ouders zich competent voelen in het opvoeden, betrokken zijn en voldoende aandacht en structuur geven aan hun kinderen (Rispen et al., 1996). Ouders zouden het dus goed doen in de opvoeding terwijl een toenemende opvoedonzekerheid hier meer problemen in zou moeten laten zien. Daarnaast is er de laatste decennia een kindgericht opvoedingsklimaat ontstaan waardoor men verwacht dat ouders zich juist meer gesteund voelen. Dit zou tevens de opvoedonzekerheid hebben doen afnemen (Bouverne-De Bie, 2006; NJI, 2012). Ook de tijdsontwikkeling heeft impact op de vraag of opvoedingsonzekerheid wel werkelijk is toegenomen. Het is mogelijk dat opvoedonzekerheid in de hoogtij jaren van het individualiserings- en de-traditionaliseringsproces sterk is gegroeid, maar de vraag is of dat heden ten dagen nog steeds het geval is. De sociaal-culturele ontwikkelingen van de laatste decennia zijn immers niet meer zo heftig geweest als vlak na de jaren 60-70 (Sociaal Cultureel Planbureau, 2000), waardoor ook een minder grote impact van deze ontwikkelingen op ouders en hun onzekerheid wordt verwacht.

Bovenstaande laat zien dat hoewel opvoedonzekerheid niet wordt ontkend (NJI, 2012) er wel twijfel is over de intensiteit van het fenomeen. Toch wordt juist op de aangenomen toename van opvoedonzekerheid groots ingezet door de overheid en professionals door het aanbieden van geprofessionaliseerde opvoedondersteuning.

Hoofdstuk 3

Vraagstelling voor het empirisch onderzoek

Het theoretisch kader heeft duidelijk gemaakt in welke context ouders opvoeden en waar toenemende opvoedonzekerheid vandaan zou komen. Onderzoekers zijn hier echter niet eenduidig over. In deze thesis wordt ingegaan op opvoedonzekerheid door te onderzoeken hoe opvoedonzekerheid vanuit ouders wordt ervaren en welke ontwikkelingen hierin hebben plaatsgevonden vanaf de jaren '90 tot heden. Juist door de visie van ouders rondom opvoedonzekerheid te analyseren kan een bijdrage worden geleverd aan onderzoek en interventies rondom toenemende opvoedonzekerheid.

Voor het onderzoek is gekozen om opvoedvragen en opvoedonzekerheid over het gedrag van kinderen tussen 0 en 4 jaar mee te nemen. Dit is de periode dat het opvoeden voor ouders relatief nieuw is en daarbij zijn er aan deze leeftijd specifieke opvoedvragen gerelateerd zoals over slapen, eten en niet willen luisteren (NJI, 2012). Dit zijn vragen die voor bijna elke ouders herkenbaar zijn en waarbij sprake kan zijn van opvoedonzekerheid.

De hoofdvraag in deze thesis luidt:

Is er sprake van toenemende opvoedonzekerheid, qua intensiteit en beleving, bij ouders van kinderen tussen de 0 en 4 jaar in de tijd van 1990 tot 2013?

Om deze hoofdvraag te beantwoorden worden ouders uitgenodigd voor focusgroepen en 1-op-1 interviews. Om een verschuiving te kunnen waarnemen zijn 3 groepen samengesteld. Deze ouders hebben kinderen gekregen in de begin jaren '90 (1990-1995), de begin jaren 2000 (2000-2005) of

'heden' (2010-2013). De jaren '90 zijn als beginpunt genomen vanwege de opkomende professionalisering van de opvoedondersteuning en vanwege het steeds meer beschikbaar komen van opvoedondersteuning voor ouders in de vorm van televisieprogramma's, internet, boeken en tijdschriften. Om tot antwoord te komen van de hoofdvraag zijn de volgende deelvragen geformuleerd:

- *Hoe wordt opvoedonzekerheid gedefinieerd door ouders?*
- *Hoe wordt opvoedonzekerheid ervaren door ouders?*
- *Hoe gaan ouders met opvoedonzekerheid om?*
- *Welke maatschappelijke factoren spelen voor ouders een rol bij opvoedonzekerheid?*

Hoofdstuk 4

Onderzoeksmethode

4.1 Kwalitatief onderzoek

Het doel van het onderzoek is om de ideeën, interpretaties en gevoelskwesaties rondom opvoedonzekerheid bij ouders te achterhalen. Daarbij wordt nagegaan in hoeverre ouders op hun eigen gevoel vertrouwen, zich zelfredzaam en zelfcompetent voelen in het ouderschap. Om dit te kunnen bewerkstelligen is er gekozen voor *kwalitatief onderzoek*. In Boeije (2005) wordt de volgende definitie van kwalitatief onderzoek gegeven:

In kwalitatief onderzoek richt de vraagstelling zich op onderwerpen die te maken hebben met de wijze waarop mensen betekenis geven aan hun sociale omgeving en hoe ze zich op basis daarvan gedragen. Er worden onderzoeksmethoden gebruikt die het mogelijk maken om het onderwerp vanuit het perspectief van de onderzochte mensen te leren kennen met het doel om het te beschrijven en waar mogelijk te verklaren (Boeije, 2005, P.27)

Er wordt dus onderzoek gedaan met de bedoeling meer over opvoedonzekerheid te weten vanuit het perspectief van ouders. Daarbij wordt getracht te achterhalen hoe opvoedonzekerheid wordt beleefd, ervaren en gezien. Dit kan een belangrijke toevoeging zijn voor beleidsmakers en verdere professionals in de jeugdzorg. De reden dat dit belangrijk is omdat onderzoekers tegenstrijdige bevindingen beschrijven als het gaat om opvoedonzekerheid. Echter wordt er wel geregeld naar (toenemende) opvoedonzekerheid gerefereerd in beleidsstukken en daarop interventies ontwikkeld. Kwalitatief onderzoek kan meer inzicht bieden in het onderwerp en hoe het leeft bij de

doelgroep en hoe het bij hen wordt ervaren.

4.2 Focusgroepen en interviews

Om belevingen en ervaringen van ouders omtrent opvoedonzekerheid te achterhalen is er voor gekozen om focusgroepen te houden. Een focusgroep houdt in dat zes tot tien mensen bij elkaar komen om samen, onder leiding van de onderzoeker, discussiëren over een onderwerp (Baker & Charvat, 2008; Boeije, 2005). Hierbij is er sprake van onderlinge dynamiek die ouders prikkelt om te vertellen, herinneringen boven water te halen en daarbij een groepsgevoel omtrent een thema naar voren te laten komen. De onderzoeker maakt daarbij gebruik van semigestructureerde vragenlijsten. Hierdoor is er in de gesprekken sprake van structuur en daarbij is er de mogelijkheid voor ouders om nieuwe thema's aan de orde stellen. Dit kan een voordeel zijn voor de onderzoeker omdat er onderwerpen naar voren kunnen komen waar eerder niet aan is gedacht. Als aanvulling op de focusgroepen worden individuele interviews gehouden. Beide methoden maken mogelijk om gericht te vragen, door te vragen, thema's te behandelen en eerder gevonden informatie te verifiëren. Een bijkomende reden om te kiezen voor deze methode is de gevoeligheid rondom opvoeden. Ouders vinden het lastig om over opvoeden te praten omdat het een privé aangelegenheid is. Een persoonlijk gesprek geeft de onderzoeker de mogelijkheid om de participant op haar/zijn gemak te stellen, het vertrouwen te winnen en daardoor een zo eerlijk en oprecht antwoord te verkrijgen. Bij een enquête zijn die mogelijkheden maar beperkt.

Tijdens de focusgroepen en interviews is er geregeld afgeweken van de vragenlijst omdat veel onderwerpen tussendoor al aan de orde kwamen en omdat vragen in het gesprek logisch op elkaar moeten aansluiten. Daarbij kregen de participanten de ruimte hun eigen richting in het gesprek aan te geven. Gebeurt dit niet dan is de "flow" van het gesprek weg en daarbij ook de spontaniteit. Juist door deze sfeer zijn participanten meer bereid te vertellen wat ze denken en voelen dan als het een zeer gestructureerd gesprek was geweest. De eerder genoemde thema's die van belang zijn voor dit onderzoek zijn leidraad geweest in ieder gesprek en de vragenlijst is gebruikt als hulpmiddel voor de onderzoeker. Beide vragenlijsten zijn in de loop van tijd aangepast en uitgebreid. De reden hiervan was om de vragen te verduidelij-

ken, aan te scherpen of onderwerpen aan te snijden die eerder nog niet van belang leken te zijn.

Het houden van de focusgroepen en interviews is gedaan samen met studiegenoot Merel van Grimbergen. Hoewel de data bruikbaar is voor ons beiden, heeft zij echter een andere focus dan in deze masterthesis wordt gepresenteerd. Er is samen gewerkt in het opstellen van de vragenlijsten, de verwerking van de data en het houden van de interviews en focusgroepen. De taakverdeling tijdens de interviews en focusgroepen was duidelijk verdeeld waarbij één iemand de vragen stelde en de ander notuleerde.

4.3 Casussen

Om ouders tijdens de focusgroepen en interviews te prikkelen voor het uiten van ideeën, belevingen en ervaringen rondom opvoedonzekerheid is er gebruik gemaakt van casussen. Door het gebruik van casussen wordt geprobeerd het algemene denkbeeld wat betreft opvoedonzekerheid te achterhalen in plaats van persoonlijke ervaringen. De casussen beschrijven moeilijke opvoedmomenten en zijn gebaseerd op de top 5 opvoedvragen vanuit het NJI (2012). Daarnaast zijn deze casussen voorgelegd aan een consultatiebureau verpleegkundige en arts. Beide herkennen de casussen als situaties die ouders zouden kunnen voorleggen op het spreekuur op het consultatiebureau. Bij de interviews zijn meer casussen gebruikt dan bij focusgroepen. De reden voor dit onderscheid ligt in de veronderstelling dat interviews niet in een groep worden afgenomen en daardoor ouders meer geneigd zijn persoonlijke verhalen te vertellen. Door het gebruik van casussen wordt geprobeerd dit te voorkomen en een algehele beleving met hetzelfde uitgangspunt te achterhalen bij ouders. Binnen dit onderzoek wordt immers gezocht naar een algemeen gevoel wat betreft opvoedonzekerheid. Hieronder zijn twee van de gebruikte casussen weergegeven. De andere casussen zijn terug te vinden in de bijlage 'Vragenlijst'.

- *Niet luisteren*: Tim is 2 jaar oud en zijn grote zus bijna 4. Als moeder vraagt hun speelgoed op te ruimen wordt er in eerste instantie hierdoor de kinderen niet op gereageerd. Ze doen net alsof ze hun moeder niet horen en spelen verder. Moeder vraagt het nogmaals en Melissa zegt heel duidelijk "nee". Ze wil door blijven spelen. Moeder vindt

dit vervelend want ze krijgen zo bezoek en er moet ook nog gegeten worden. Er ontstaat een ja-nee situatie die uitloopt in huilen bij Melissa en daardoor ook bij Tim. Moeder merkt dat Melissa vaak niet luistert.

- *Verschillende adviezen*: Moeder van Melissa gaat op zoek naar informatie over het aanpakken van het probleem niet luisteren. Ze leest het tijdschrift *Mama* en ook *Oei ik groei*. Hierbij worden verschillende tips gegeven om het probleem aan te pakken. Ook haar zus heeft nog wat tips voor haar als ze het vanmiddag het er maar over heeft. Ook al heeft zij geen kinderen klinken haar adviezen logisch en uitvoerbaar. Moeder van Melissa merkt dat er verschillende adviezen gegeven worden.

Van te voren is aan de participanten van alle cohorten gevraagd om eventuele geschreven dagboeken of groeiboekjes van het consultatiebureau uit de tijd van dat hun kind 0-4 jaar oud was na te lezen. De bedoeling hiervan is dat herinneringen en gevoelens van die tijd naar boven worden gehaald.

4.4 Thema's in de vragenlijsten

De vragenlijsten die gebruikt zijn voor de interviews en focusgroepen betreffen een aantal thema's die hieronder beknopt zijn beschreven:

- Definitie en voldoening van het opvoeden
- Wat vinden de participanten lastig aan moeilijke opvoedmomenten
- Dilemma's tijdens moeilijke opvoedmomenten
- Definitie opvoedonzekerheid
- De beleving van (opvoed)onzekerheid
- Hoe ouders omgaan met (opvoed)onzekerheid
- Combineren van werk en opvoeding
- Veranderingen in de afgelopen 20 jaar

Deze thema's leiden vanuit verschillende invalshoeken naar de beleving, ervaringen en ideeën rondom opvoedonzekerheid. Het vragen naar de definitie en voldoening van het opvoeding is bedoeld als introductie in het interview. Hier komt echter wel belangrijke informatie naar voren over hoe ouders het opvoeden beleven. Daarbij wordt vanuit de introductie ingehaakt op het volgende thema van moeilijke of lastige opvoedmomenten. Er wordt ouders gevraagd wat het precies moeilijk maakt en hoe ze het beleven. Daarna wordt nagegaan welke rol opvoedonzekerheid hierin speelt en hoe ze daarmee omgaan. Tijdens de interviews/focusgroepen is ook nagegaan hoe werk met het gezin te combineren is en welke gevolgen dit heeft voor de opvoeding. Als afsluiter is alle ouders gevraagd of zij zelf vinden dat ouders in de afgelopen 20 jaar onzekerder zijn geworden. De bedoeling hiervan was om eventuele eerder genoemde aspecten te verifiëren en/of nieuwe thema's te bespreken. De thema's moeten uiteindelijk leiden naar antwoorden op de hoofdvraag en deelvragen die eerder zijn benoemd in deze thesis. De vragenlijst, die gebruikt is tijdens de interviews en focusgroepen, is als bijlage terug te vinden.

4.5 Verwerking data

Tijdens de focusgroepen en interviews is er genotuleerd en zijn de gesprekken opgenomen. Om de informatie vanuit de participanten te analyseren zijn de interviews en focusgroepen getranscribeerd. Door het meenemen van alle data gaat informatie minimaal verloren en er wordt voorkomen dat tijdens interviews en focusgroepen selectief geluisterd en/of genotuleerd wordt (Boeije, 2005). Om de informatie op een efficiënte manier te verwerken is er gebruik gemaakt van *NVivo*. Dit is een computerprogramma waar op een overzichtelijk manier kwalitatieve data verwerkt en gereduceerd kan worden. Met dit programma is geanalyseerd door relevante citaten onder te verdelen in bepaalde nodes, oftewel thema's. De betreffende thema's zijn vermeld in paragraaf 4.4. Door relevante tekst onder te verdelen in deze thema's is de oorspronkelijke tekst niet alleen gereduceerd maar ook overzichtelijk geworden. Vanuit deze reductie is er in dit onderzoek geanalyseerd.

4.6 Operationalisering

Met behulp van de thema's is bekeken hoe eventuele onzekerheid door ouders wordt beschreven en ervaren. Daarbij wordt in de analyse gekeken hoe ouders in de opvoeding tegen zelfredzaamheid en vanzelfsprekendheid aankijken en ervaren. Er wordt evenzeer op gelet of ouders het lastig vinden om zelf keuzes te maken en of ze hun eigen gevoel/moederinstinct vertrouwen en daar ook op kunnen bouwen. Bovendien wordt onderzocht hoe ze met eventuele onzekerheid omgaan en wordt nagegaan welke factoren voor hen van belang zijn bij het onzeker zijn in de opvoeding. Bij het analyseren wordt een duidelijk onderscheid gemaakt tussen de verschillende cohorten zodat een eventueel verschil waargenomen kan worden.

4.7 Benadering van de doelgroep

In dit onderzoek gaat het om ouders die kinderen hebben gekregen in de beginjaren '90 (1989-1994), beginjaren 2000 (1998-2004) en 'heden' (2009-2013). Vanaf nu worden deze ouders participanten of deelnemers genoemd. Het gebruik van cohorten, oftewel groepen met uit bepaald tijdsinterval, maakt mogelijk om een verschuiving in de opvoedonzekerheid te kunnen constateren. Hierbij wordt er naar gestreefd om zoveel mogelijk diversiteit in de groep aan te brengen. Hiermee wordt bedoelt dat het ouders zijn met verschillende achtergronden, ervaringen en sociaaleconomische status. Door deze methode toe te passen is er naar gestreefd om een onderzoeksgroep te realiseren die zoveel mogelijk een weerspiegeling is van de nederlandse samenleving.

In het onderzoek wordt de nadruk gelegd op de moeder van het gezin. De moeder is immers nog steeds (ondanks de emancipatie) diegene die de zorg voornamelijk op zich neemt (Visser, 2002).

De participanten zijn via verschillende kanalen benaderd. Via het consultatiebureau, de middelbare school en het informele netwerk. Vanuit de onderzoeker werden ouders hierbij per brief benaderd en uitgenodigd voor een focusgroep. Deze brief is terug te vinden als bijlage.

Het consultatiebureau is benaderd via de plaatselijke stafarts. Na overleg met het team is er toestemming gegeven om 60 ouders van het 'heden' persoonlijk te benaderen tijdens 5 verschillende spreekuren op het consultatiebureau. Per spreekuur zijn er ongeveer 15 ouders aanwezig. De uitnodigingsbrieven zijn persoonlijk aan de ouders gegeven waar ze ook om eventuele uitleg konden vragen. De verwachte respons lag rond de 10-15 personen zodat er minimaal 2 focusgroepen samengesteld konden worden.

De benadering van ouders van de oudere cohorten is via een middelbare

school (Mavo, Havo en Atheneum) verlopen. De school is benaderd via de conrector die toestemming gaf om 400 ouders van de cohorten '90 en 2000 te mailen. Twee weken na de eerste mail zijn al deze ouders nogmaals benaderd met een herinneringsmail. De beoogde respons lag rond de 35 ouders. Hiermee was het streven om 4 focusgroepen (ieder minimaal 5 participanten) samen te stellen. De dagen waarop de focusgroepen zijn gepland vallen op woensdagen en vrijdagen. Deze dagen zijn bewust gekozen met de veronderstelling dat dit de dagen zijn dat de participanten vrij zijn of halve dagen werken.

De respons via de middelbare school leverde echter slechts 1 aanmelding op voor de focusgroep en daarnaast 2 ouders met de voorkeur voor een persoonlijke interview. Het consultatiebureau heeft geen enkele aanmelding opgeleverd. Vanwege het lage respons is de nadruk van het werven van participanten op het informele netwerk van de studenten komen te liggen. Het aantal participanten en focusgroepen is daardoor noodgedwongen bijgesteld. Zo is het streven aangepast naar 1 focusgroep per cohort met daarbij minimaal 3 interviews. Via het informele netwerk is het gelukt om dit streven te realiseren. Het is echter niet gelukt om er voor te zorgen dat ouders in de focusgroepen elkaar in het geheel niet kennen. In de literatuur wordt dit als een voorwaarde genoemd voor het vrijuit praten van participanten.

Voor elke focusgroep was er het streven om minimaal 5 ouders bij elkaar te verzamelen. Vanwege afmeldingen op de dag van de betreffende focusgroepen is het streven van minimaal 5 participanten niet bij alle cohorten gerealiseerd. Hierdoor is het aantal van 5 gereduceerd naar 3 participanten in de cohorten 2000 en heden. Hieronder een overzicht van het aantal participanten in elke focusgroep en aantallen qua interviews en daarbij is de nodige achtergrond informatie van de participanten vermeld.

Cohort 'heden'	4 interviews	1 focusgroep van 3 ouders (2 afmeldingen)
	IV 1.1	FG 1.1
	- 1 kind (2 jaar)	- 2 kinderen (4 en 7 jaar)
	- WO	- HBO
	- Gehuwd	- Samenwonend
	- Werkt 'full-time'	- Huismoeder
	- Woont in stad	- Woont in stad
	IV 1.2	FG 1.2
	- 1 kind (4 jaar)	- 2 kinderen (4 en 11 jaar)
	- MBO	- MBO
	- Gehuwd	- Samenwonend
	- Werkt 'part-time'	- Huismoeder
	- Woont in stad	- Woont in stad
	IV 1.3	FG 1.3
	- 3 kinderen (5w, 18m en 3 jaar)	- 2 kinderen (1 en 4 jaar)
	- HBO	- HBO
	- Samenwonend	- Samenwonend
	- Werkt 'part-time'	- Huismoeder
	- Woont in dorp	- Woont in stad
	IV 1.4	
	- 2 kinderen (2 en 4 jaar)	
	- HBO	
	- Gehuwd	
	- Werkt 'full-time'	
	- Woont in stad	
Cohort '2000'	3 interviews	1 focusgroep van 3 ouders (1 afmelding)
	IV 2.1	FG 2.1
	- 3 kinderen (4, 7 en 12 jaar)	- 3 kinderen (3, 5 en 10 jaar)
	- HBO	- MBO
	- Gehuwd	- Gehuwd
	- Werkt 'part-time'	- Werkt 'part-time'
	- Woont in stad	- Woont in dorp
	IV 2.2	FG 2.2
	- 1 kind (13 jaar)	- 2 kinderen (10 en 12 jaar)
	- HBO	- geen opleiding
	- LAT	- Gehuwd
	- Werkt 'part-time'	- Werkt 'part-time'
	- Woont in stad	- Woont in dorp
	IV 2.3	FG 2.3
	- 2 kinderen (13 en 13 jaar)	- 2 kinderen (11 en 14 jaar)
	- HBO	- HBO
	- Gehuwd	- Gehuwd
	- Huismoeder	- Werkt 'part-time'
	- Woont in dorp	- Woont in dorp

Cohort '90'	3 interviews	1 focusgroep van 5 ouders (<i>1 afmelding</i>)
	IV 3.1	FG 3.1
	- 1 kind (26 jaar)	- 1 kind (24 jaar)
	- MBO	- WO
	- Gehuwd	- Gehuwd
	- Werkt 'part-time'	- Werkt 'part-time'
	- Woont in dorp	- Woont in dorp
	IV 3.2	FG 3.2
	- 3 kinderen (25, 27 en 30 jaar)	- 2 kinderen (18 en 21 jaar)
	- HBO	- WO
	- Gehuwd	- Gehuwd
	- Werkt 'part-time'	- Werkt 'part-time'
	- Woont in dorp	- Woont in dorp
	IV 3.3	FG 3.3
	- 3 kinderen (18, 25 en 27 jaar)	- 2 kinderen (20 en 22 jaar)
	- HBO	- WO
	- Gehuwd	- Gehuwd
	- Werkt 'part-time'	- Werkt 'part-time'
	- Woont in dorp	- Woont in dorp
		FG 3.4
		- 1 kind (22 jaar)
		- WO
		- Gehuwd
		- Werkt 'part-time'
		- Woont in dorp
		FG 3.5
		- 3 kinderen (18, 20 en 22 jaar)
		- HBO
		- Gehuwd
		- Huismoeder
		- Woont in dorp

Alle participanten betroffen moeders. Bij 1 interview was zowel de vader als de moeder aanwezig. Ouders gaven tijdens het interview en in de focusgroepen de indruk op hun gemak te zijn. De sfeer was gemoedelijk en ouders vertelden daarbij geregeld persoonlijke verhalen.

De participanten werd ook gevraagd hun reactie te geven na het gehouden interview of focusgroep. De reacties waren positief waarbij participanten aangaven het gezellig en leuk te hebben gevonden.

Hoofdstuk 5

Resultaten

In deze paragraaf worden de resultaten van de interviews/focusgroepen per thema besproken en daarbij geïllustreerd doormiddel van citaten. De thema's die besproken worden zijn eerder genoemd in paragraaf 4.4. Anonimiteit van de participanten is in acht genomen door geen namen te noemen maar codes aan elke participant toe te kennen. Deze codes zijn terug te vinden in paragraaf 4.7.

5.1 Definitie en voldoening van het opvoeden

In alle cohorten wordt door ouders aangegeven dat opvoeden voor hen betekent hun kind in de ontwikkeling naar volwassenheid te ondersteunen. Er worden termen genoemd zoals bijsturen van het kind, in het opzoeken van grenzen en eigen normen en waarden meegeven. Zo zei een participant:

Ik zie opvoeden als kinderen begeleiden in hun ontwikkeling naar de volwassenheid, en proberen in die ontwikkeling zoveel mogelijk mee te geven in hun rugzak waar ze de rest van hun leven genoeg uit kunnen putten. Waar ze de rest van hun leven zo zelfstandig mogelijk van kunnen worden maar binnen grenzen. Ook zodat ze zelf kaders kunnen bepalen en kaders kunnen ontwikkelen waarbinnen ze zelf kunnen leven. (IV 3.3, persoonlijke communicatie, 17 mei 2013)

Verder willen ouders dat de opvoeding maakt dat hun kinderen opgroeien tot sociale individuen. Alle ouders vinden het streven naar zelfstandigheid belangrijk in de opvoeding. Hierbij worden geen verschillen genoemd door

de participanten tussen de generaties. Wel wordt in het cohort 2000 en 'heden' benoemd dat ouders communicatie met de kinderen belangrijk vinden in de opvoeding. Gevoelens uiten naar elkaar is daar een element in. Daarbij wordt ook in deze generaties de nadruk gelegd op het gegeven dat niet alle kinderen hetzelfde zijn en dat opvoeding daar op moet worden aangepast. Hiermee wordt bedoeld dat er goed naar het kind gekeken wordt en welke behoeften het kind heeft. Verder wordt in deze generaties meer dan die van het cohort van de jaren '90 gesproken over het klaarstomen in de maatschappij en soms gesproken over de boze wereld en dat ze daarin moeten kunnen functioneren. Zo zei een participant:

Je wilt uiteindelijk dat je kinderen zelfstandig de wereld tegemoet kunnen treden en dat ze zich kunnen handhaven in deze roerige tijden. Je wilt wel dat ze dingen zelf uitvissen, maar ook dat je ze dingen meegeeft. (IV 2.1, persoonlijke communicatie, 6 mei 2013)

Ouders van alle generaties benoemen het zien ontwikkelen van het kind en daarbij de bijdrage van henzelf als ouder het leukste van het opvoeden. Ook worden termen zoals grenzen ontdekken en overwinningen van het kind gezien als momenten waar ouders van genieten. Zo zei een participant:

Dat het helemaal eigen is, dat is ouderschap dan hè. Dat je echt denkt; jij bent helemaal van mij. Nou, 'je bent van mij' is een groot woord, maar door het vuur gaan voor iemand dat is geweldig. Ik kan me geen leven meer zonder haar voorstellen. Ze is mijn alles. (IV 1.2, persoonlijke communicatie, 6 mei 2013)

5.2 Wat vinden participanten lastig aan moeilijke opvoedmomenten en welke dilemma's worden ervaren

Ouders geven aan rustig of consequent blijven als het meest lastig bij de moeilijkere opvoedmomenten. Daarbij geven ouders te kennen het liefst de moeilijke momenten in de opvoeding te vergoelijken of te denken, "laat hem/haar maar" in plaats van de strijd aan te gaan. De meeste ouders voelen zich wel sterk in het volhouden van regels omdat ze weten wat de

consequenties ervan zijn als ze het niet doen. Zo gaf een participant uit het cohort '90 aan:

Ik vind opvoeden..uhm.. je moet soms heel streng zijn, naast je zelf gaan staan om een kind het goede bij te brengen. En dat doet je heel erg pijn soms, maar je ziet wel dat het goede resultaten boekt. (IV 3.2, persoonlijke communicatie, 17 mei 2013)

Enkelen geven aan het lastig te vinden om bij moeilijke momenten in het opvoeden, zoals veel huilen, in te schatten wat er nou werkelijk met het kind aan de hand is. Op dit punt herkennen deze ouders opvoedonzekerheid. Daarbij wordt door ouders getwijfeld of dit wel onder opvoedonzekerheid valt omdat lichamelijk ongemak voor hen niet onder opvoeden valt.

Het was ook zoeken naar wat er precies is, vaak was er ook een lichamelijke reden van het huilen. Je ging op zoek naar de reden. Je wilde zeker weten dat je je kind niet in bed liet liggen terwijl het hoofdpijn of buikpijn heeft etc.. (FG 3.3, persoonlijke communicatie, 24 april 2013)

Ondanks dat ouders de moeilijke opvoedmomenten wel herkennen geven verschillende ouders in alle generaties aan dat jonge kinderen makkelijk af te leiden zijn of goed te corrigeren zijn. Het is spelenderwijs dat ouders hun kinderen iets duidelijk maken of de goede richting op proberen te krijgen. Een andere factor die door verschillende ouders in alle cohorten wordt benoemd, is het front dat je vormt met je partner. Het niet 'op-1-lijn' zitten maakt dat de opvoeding lastiger wordt. Een participant uit het cohort '90 gaf aan dat het op-1-lijn zitten met de partner opvoeden makkelijker maakte en gemoedelijker verliep. Ze geeft daarbij aan dat dit haar juist zekerder in het ouderschap heeft doen voelen.

Als het gaat om moeilijke of lastige opvoedmomenten worden er geen duidelijke verschillen gezien tussen de cohorten. Hieruit blijkt dat alle participanten dezelfde ervaringen en belevingen hebben rondom dit thema.

5.3 Definitie opvoedonzekerheid

Door de participanten wordt de term opvoedonzekerheid omschreven als het niet weten of je het als ouders wel goed doet in de opvoeding. Er is dan

twijfel of het geen schade toebrengt bij het kind. De twijfel wordt dan voornamelijk bij zichzelf gezocht en er wordt moeilijk op eigen gevoel vertrouwd. Zo zei een participant: "Bang zijn dat je het niet goed doet, bevestiging zoeken bij mensen om je heen. Bang zijn dat je het fout doet en niet meer durft te vertrouwen op jezelf. Niet meer op het moederinstinct durven te vertrouwen" (IV 1.3, persoonlijke communicatie, 15 mei 2013).

Een participant uit het cohort van de jaren 2000 koppelt onwetendheid rondom ouderschap aan de term opvoedonzekerheid. Onwetendheid zou veroorzaakt worden door het hebben van weinig ervaring of weinig ervaring opdoen bij anderen die kinderen hebben. Hieruit blijkt dat de participanten uit de verschillende cohorten dezelfde definitie geven aan opvoedonzekerheid. Er is echter 1 ouder uit het cohort 2000 die de term onwetendheid koppelt aan opvoedonzekerheid. Het gemis qua kennis en ervaring is een belangrijke factor voor het onzeker zijn in de opvoeding.

5.4 Beleving van onzekerheid bij de opvoeding

Hoewel ouders het onzeker zijn in de opvoeding wel herkennen geven de meesten aan hier weinig last van te hebben. Dit komt omdat ze denken dat het erbij hoort en de moeilijke perioden vaak niet heel lang duren. Ze zien de 'problemen' wel bij anderen om zich heen.

Bij het voorleggen van de verschillende casussen van lastige of moeilijke situaties in de opvoeding benoemen ouders verschillende emoties die naar boven komen. Zo beschrijven de participanten dat er gevoelens van frustratie, machteloosheid en boosheid naar boven komen. Ook schuldgevoel wordt door ouders genoemd in de verschillende cohorten. Ondanks deze gevoelens hebben de meeste moeders uit de verschillende cohorten niet het idee het opvoeden niet of verminderd te kunnen uitvoeren. Moederinstinct speelt hierbij een belangrijke rol en die groeit naarmate er meer kinderen komen. Op die manier voelen ouders zich ook steeds zekerder worden in het ouderschap. Zo zei een moeder uit het cohort 'heden': "Je zou moeten beginnen met de tweede!" (FG 1.1, persoonlijke communicatie, 17 mei 2013).

Ouders voelen zich zeker in het uitvoeren van methoden in de opvoeding omdat ze weten waar ze het voor doen en daarbij is het boeken van resultaat een belangrijke bevestiging voor ze. Zo illustreerde een participant dit op de volgende wijze:

Al die pedagogisch regeltjes, van zolang in de hoek staan en rustig blijven etc. Ik hield me niet aan die regeltjes ik zei: je mag uit de hoek komen maar ik wil nog niet met je praten. En dat vond ze veel erger, wilde alleen maar uit de hoek komen als ze met mama mocht praten. Maar dat komt dan impulsief en dat werkt veel beter. (FG 1.3, persoonlijke communicatie, 17 mei 2013)

Opvallend is dat verschillende ouders uit de jaren '90 vertellen dat opvoeden iets was dat je gewoon deed. Er werd niet teveel bij stil gestaan door ouders en opvoedonzekerheid leefde niet echt bij deze participanten. Dit is in contrast met de ouders uit het cohort 2000 en 'heden'. Zo geven een aantal ouders uit deze cohorten aan dat opvoedonzekerheid wordt aangewakkerd door de huidige prestatiesamenleving waar ze in leven. Hier wordt door de moeder uit de cohort van 2000 mee bedoeld dat de media en het willen vormen van modelkinderen haar onzeker heeft gemaakt. Uit het cohort 'heden' zegt de moeder dat er in de samenleving veel informatie wat betreft opvoeden op haar af komt en ze niet zo goed weet wat ze ermee moet. Zo zei ze:

Omdat ik bang ben van..zien ze niet iets over het hoofd, is het wel waar, wat klopt er nou? Misschien komen ze over twee jaar wel weer met iets anders. Ook al die verschillende instanties....je weet niet zo goed waar je vanuit moet gaan. Je weet niet wie je moet benaderen en wie wat gaat zeggen. Het is misschien teveel. (IV 1.3, persoonlijke communicatie, 15 mei 2013)

Ook het in hokjes denken en de druk vanuit de omgeving worden door ouders uit het cohort 2000 en 'heden' aangegeven als mogelijke factoren die ouders onzeker kunnen maken. Met hokjes denken wordt bedoeld de ontwikkeling van tegenwoordig waar steeds meer kinderen ADHD of andere ontwikkelingsproblemen hebben. Deze onzekerheid herkennen ze niet zozeer bij zichzelf als wel bij mensen in hun omgeving. Het oordelen en vergelijken door andere mensen zou hen ook onzeker kunnen maken. Voornamelijk op het vlak van motorische ontwikkelingen. Zo zei een participant: "Zij was meer een buikschuiver dan een kruiper. En toen zei de verpleegkundige 'moet je naar Bas kijken, die kan al kruipen'. Ja, wat heb ik daar nou aan, daar word je als ouder onzeker van" (IV 1.2, persoonlijke communicatie, 6 mei 2013). Een andere had de volgende reactie:

Op een gegeven moment dacht ze, ik ga erheen, het gaat gewoon goed met mijn kind, er is niks aan de hand. Maar toch kwam ik dan terug een rot gevoel toen ze zeiden 'misschien moet je naar de kinderarts vanwege ondervoeding. (FG 1.3, persoonlijke communicatie, 17 mei 2013)

Er zijn wel drie participanten uit de verschillende cohorten die zich onzeker voelden en daarbij ook problemen ondervonden. Ondanks deze onzekerheid voelden ouders zich er wel zeker genoeg voor om hulp in te schakelen bij professionals. Hierbij is het boeken van resultaat een belangrijk element voor deze groep ouders en maakte ook dat ze de hulp wilden accepteren. Ze voelden daarbij geen taboe en twee van de drie hebben ook geen drempel ervaren bij het inschakelen van hulp.

Het gene wat ouders in alle cohorten juist zekerder maakt is het vinden van een bevestiging voor het gene wat ze doen in de opvoeding. Deze bevestiging wordt voornamelijk gezocht in het informele netwerk zoals vrienden en familie. Ook geven alle generaties aan dat eigen ervaring qua opvoeden een belangrijke factor is voor de onzekerheid of eigenlijk het ervaren van zekerheid over de eigen opvoeding. Zo doen ze ervaring op bij broers of zussen of andere gezinnen in de omgeving. Ze zien hoe ze daar met situaties omgaan en het effect ervan. Daar leren ouders van en daarbij ook hoe ze het zelf niet zouden doen.

Hieruit wordt duidelijk dat ouders uit alle cohorten dezelfde factoren benoemen die hen zekerder zou maken. Het verschil tussen de cohorten ligt vooral in de factoren die hen juist onzeker maken of onzekerheid kunnen aanwakkeren. Zo speelt de prestatie maatschappij en de bemoeienissen vanuit de instanties een rol voor het aanwakkeren van onzekerheid bij de cohort 2000 en 'heden'. Deze factoren worden niet terug gevonden in het cohort '90.

5.5 Hoe ouders omgaan met opvoedingonzekerheid

Ouders in alle cohorten geven aan zich te herkennen in de opvoedonzekerheid. Daarbij geven de meeste participanten aan er niet veel last van te hebben. Vooralsnog geven ze aan bij vragen of onzekerheden die ze hebben over de opvoeding dit te bespreken met omgeving zoals vrienden of familie. Hier geven ze ook bij aan dat ze het belangrijk vinden dat diegene met wie ze onzekerheden in de opvoeding bespreken zelf ook ervaring met kinderen

heeft. Dit omdat het dan op een natuurlijke manier ter sprake komt waarbij het weinig belerend is en daarbij ze ook weten waar ze het over hebben. Ouders vinden het namelijk belangrijk dat kennis over opvoeden niet alleen uit een boek komt.

Ouders uit de cohorten 'heden' en 2000 geven aan gebruik te maken van internet en fora. Dit wordt niet genoemd in het cohort '90. Ze zoeken daar gericht naar informatie maar kijken ook vanwege interesse/vermaak. Deze tweezijdigheid geldt ook voor de programma's zoals *De Nanny* (opvoedprogramma). Ouders van deze cohorten zeggen hier iets van te leren, dat het leuk is om te kijken en dat ze er de bevestiging door krijgen van dat ze het goed doen als ouders. Ouders uit de jaren '90 geven aan dat ze zelf dit soort programma's toentertijd wel gemist hebben. Ze onderkennen dat ze er best wel wat van hadden kunnen leren.

Ouders die wel onzeker in de opvoeding zijn geweest en daar ook hinder van hebben ondervonden, kwam in elk cohort één keer voor. Al deze participanten, in alle cohorten dus, hebben hun weg kunnen vinden in de jeugdgezondheidszorg. Ze wisten waar ze terecht konden en dat was voornamelijk het consultatiebureau en/of de huisarts. Ze voelden zich ook allemaal sterk genoeg om deze hulp te zoeken. Ze hebben daarbij, zoals al in het vorige thema besproken, geen gevoel van taboe of schaamte gehad. Ze waren juist blij deze hulp te ontvangen en toe te passen in hun gezin.

De ouders uit alle cohorten die geen hinder ondervonden bij de opvoeding of last hadden van opvoedonzekerheid gaven aan geen vragen te willen stellen bij het consultatiebureau. Een aantal moeders vinden dit geen geschikte plek om dit soort vragen te stellen en andere ouders vonden de antwoorden van het consultatiebureau te algemeen. Ze haalden er niet uit wat ze zochten voor wat betreft opvoedondersteuning. Ze gebruikten het consultatiebureau voor lichamelijk ontwikkeling, prikjes, meten en wegen. Er worden hierin geen verschillen gezien tussen de cohorten.

Soms ga je er naartoe met 'wat is er mis'? Bij de tweede weet ik dat het geen zin heeft wat ze zeggen. Soms kijken ze niet verder dan of het kind wel normaal is gegroeid. Soms gaan ze daarvan uit. Er mag soms wel wat meer worden gekeken van 'dit is een kind en dat is niet altijd standaard aan de rest'. (FG 1.2, persoonlijke communicatie, 17 mei 2013)

5.6 Het combineren van werk en opvoeding

Alle ouders geven aan dat het combineren van werk en opvoeden invloed op elkaar heeft. Zo heeft het voor de meeste participanten uit de verschillende cohorten een goede invloed op de opvoeding en het welzijn van de moeder zelf. Het heeft voor de meeste participanten geen invloed gehad op de onzekerheid bij het opvoeden al heeft het wel invloed op de manier van opvoeden. Zo zeggen moeders uit het cohort 'heden' dat na een dag werken het soms lastig is om consequent te zijn.

Wanneer ga ik nu door met de discussie of kies ik voor de boodschap. Kies ik voor de strijd of de rust in huis. Soms vind ik het belangrijk om voor die rust te kiezen, omdat de kinderen 's avonds ook heel druk zijn. Als ze terug komen van de kinderopvang, schoonouders of crèche, zijn ze al helemaal kapot en dan wil ik niet zoveel van ze vragen. Dat vind ik wel een soort van zielig. (IV 1.3, persoonlijke communicatie, 15 mei 2013)

Ouders van het cohort '90 werkten minimaal en het werd niet benoemd als issue tijdens de focusgroepen. Ook tijdens de interviews kwam naar voren dat de moeders zeer beperkt werkten en zich hier heel prettig bij voelden. Ze zouden het ook niet anders gewild hebben omdat ze anders teveel druk zouden ervaren op het gezinsleven. Daarbij wordt in deze cohort gezegd dat het belangrijk is om je kind in de gaten te kunnen houden en de ontwikkeling van het kind de ruimte te kunnen geven.

Ja in die periode dat ze geboren werd stopte ik met werk, dus ik had de hele dag om voor haar te zorgen. Dat slecht slapen van onze dochter zorgde wel voor stress, maar ik hoefde niet ergens heen en kon het met rust compenseren. Op die manier heeft het zich opgelost. Als werkende ouders nu...

"Ja, hoe had je dat gedaan?" (interviewer)

Ja, ik denk dat die meteen naar de huisarts waren gegaan, omdat ze ook willen slapen. Dan was er een hele machinerie in gang gezet... Ik had de tijd voor de natuurlijke gang van zaken". (IV 3.1, persoonlijke communicatie, 15 mei 2013)

In de focusgroep van 2000 werd het combineren van werken en opvoeden niet als issue benoemd. Een moeder in een interview gaf aan dat het zelfs

een bevrijding was om even uit huis te zijn en zich op andere vlakken te ontwikkelen.

Ouders van het cohort 'heden' geven aan dat het fijn is om te werken maar dat de balans tussen werk en opvoeding daarin een belangrijke factor is. Het goed regelen van de opvang waardoor er met alle rust naar het werk kan worden gaan is belangrijk voor deze moeders. Een andere participant geeft aan het fijn te vinden niet te werken omdat ze het anders thuis niet rond krijgt omdat ze de zorg zelf moet doen. Haar man is vaak weg waardoor alle verantwoordelijk bij haar komt te liggen.

Hieruit blijkt dat ouders uit de cohorten 'heden' en 2000 erkennen dat het combineren van werk en opvoeding gevolgen heeft. Echter wordt het niet als factor genoemd die hen onzekerder in de opvoeding heeft gemaakt. Wel zorgt het ervoor dat er dan meer druk op het gezin komt te staan. Ouders uit het cohort '90 hebben het weinig werken als prettig ervaren.

5.7 Veranderingen qua opvoeding en opvoed- onzekerheid van de afgelopen 25 jaar

Ouders van alle cohorten geven aan dat ze denken dat het opvoeden vandaag de dag moeilijker is dan 25 jaar geleden. Participanten uit het cohort '90 denken dit vanwege de hoge druk die er tegenwoordig op de gezinnen en individuen staat.

Ik kijk om me heen hoe de mensen tegenwoordig de kinderen opvoeden. Het is een gejaagde wereld, altijd vroeg opstaan en alles. Mijn kind is nu zwanger en het wordt nu gezien dat opvoeden iets is dat je ernaast doet. En dat vind ik zo jammer. Een crèche zou niet betaald moeten worden, het zou hetzelfde moeten zijn als de school. Stress maakt heel veel kapot. Ouders worden verstrikt in de dingen op hun heen, de stress en de dingen die ze allemaal moeten. (IV 3.1, persoonlijke communicatie, 15 mei 2013)

Op de vraag aan het cohort jaren '90 of ouders tegenwoordig meer onzeker zijn dan 25 jaar geleden wordt bevestigend op geantwoord. Zo zei een participant:

Ik maakte gebruik van de consultatiebureaus, die konden je goed helpen met een aantal zaken als borstvoeding, de groei van het kind etc. maar ik heb nooit het gevoel gehad onzeker te zijn over mijn kind. Nu bijvoorbeeld zou ik veel banger zijn als haar nu iets zou overkomen, dan zou ik helemaal gestoord worden van alles wat je hoort in de media etc. Nu kan je niet echt meer rustig op je gevoel vertrouwen en rusten, komt er weer een deskundige en die zegt weer tdadaaada.. toen ze geopereerd werd aan haar ogen toen ze 4 was en dat ging heel rustig. Maar nu is ze zwanger en word ik straks echt een hysterische oma. (IV 3.1, persoonlijke communicatie, 15 mei 2013)

Nee, ik denk zelf dat ze nu onzekerder zijn. Ik kwam uit een groot gezin en had heel veel voorbeelden om me heen. Ik heb het zelf ervaren, dat ik op kraambezoek kwam en zij het kind niet aan kon kleden. Zij had helemaal geen voorbeeld gehad van borstvoeding of aankleden, dat hadden ze nog nooit gedaan. Nu heb je veel minder voorbeelden omdat de gezinnen kleiner zijn. (IV 3.3, persoonlijke communicatie, 17 mei 2013)

Ook het cohort 2000 geeft aan dat het opvoeden moeilijker is geworden. Ze geven niet zozeer aan dat ouders onzekerder zijn geworden maar dat er meer druk staat op het gezin en er meer invloeden van buitenaf komen door de 'social media'. Ook het kleine informele netwerk wordt als factor genoemd waardoor het opvoeden meer onder druk is komen te staan. Volgens een participant:

Kinderen moeten meer presteren, alles kunnen, betere cijfers halen. Opvoeden is individualistischer geworden, je gaat het steeds meer alleen doen, je hebt niet steeds meer buurvrouwen waar de kinderen met elkaar kunnen spelen zodat de andere moeders lekker boodschappen kunnen doen, dat was er eerst wel. Daarin is er steeds meer veranderd. (IV 2.3, persoonlijke communicatie, 16 mei 2013)

Ouders van de cohort van 'heden' zeggen zelf dat ouders vandaag de dag onzekerder zijn omdat de nuchterheid onder ouders minder is geworden in de afgelopen 25 jaar. Daarbij geven ouders aan dat er veel meer geregeld

is en dat ouders vandaag de dag veel bewuster zijn voor de keuzes die ze maken. Een uitspraak was: "Vandaag veel bewuster. Vroeger was het veel meer 'we doen het gewoon en we zien we waar het schip strandt'. Maar verschilt ook heel erg, niet iedereen staat er natuurlijk hetzelfde in als wij" (IV 1.3, persoonlijke communicatie, 15 mei 2013).

Een andere participant formuleerde het als volgt:

Ja nu zijn er veel meer regels. Twintig jaar geleden at iedereen bijvoorbeeld alles. Als je zwanger was ook bijvoorbeeld. En nu zijn er zoveel dingen die niet mogen, overal zit wel iets in wat je niet mag. En je wordt natuurlijk aangekeken alsof je gek bent als je een biefstuk zit te eten. Je bent bang om een golf van kritiek over je heen te krijgen als je jezelf niet aan die regels houdt. (FG 1.2, persoonlijke communicatie, 17 mei 2013)

Toch geeft 1 moeder uit het cohort 'heden' aan dat het groeiende aanbod en kennis twee kanten op kan gaan. Het kan ouders onzeker maken zoals hierboven wordt beschreven maar het doorbreekt ook taboes waardoor onderwerpen beter bespreekbaar worden.

Hoofdstuk 6

Discussie & Conclusie

In dit hoofdstuk worden de conclusies besproken naar aanleiding van kwalitatief onderzoek omtrent opvoedonzekerheid bij ouders. Het doel is om te zien of de beleving en intensiteit rondom opvoedonzekerheid bij ouders is veranderd vanaf de jaren '90 tot nu. Met opvoedonzekerheid wordt de geringe mate van vanzelfsprekendheid van het opvoeden bedoeld waarbij ouders weinig op het eigen intuïtie gevoel vertrouwen (Crombrugge, 2006). Zoals ook in de inleiding en paragraaf 2.1 wordt benoemd is deze term gerelateerd aan zelfredzaamheid, zelfbepaling en gevoel van competentie van het ouderschap (Crnec, Barnett, Mattheu, 2010). Onderzoekers die uitgaan van een toename hebben deze aanname vanwege de veranderde samenleving en dan wordt er voornamelijk gedoeld op het individualiseringsproces. Een toename van opvoedonzekerheid wordt echter ook tegengesproken door onderzoekers vanwege de vermeerdering in opvoedondersteuning, de professionaliteit in deze sector en de kanalen waardoor informatie aan ouders wordt doorgegeven. Daarbij wordt in andere onderzoeken geclaimd dat ouders zich competent voelen in het ouderschap (Rispen, 1996; Hermanns, 1992; Lieshout, 2007). Om na te gaan hoe ouders dit ervaren en beleven zijn ouders uit verschillende cohorten geïnterviewd. In de volgende paragrafen worden de hieruit volgende conclusies besproken en gekoppeld aan het theoretisch kader. Voordat hier op in wordt gegaan volgt hier de hoofdvraag en worden daarna de deelvragen van dit onderzoek besproken.

Is er sprake van toenemende opvoedonzekerheid, in de vorm van intensiteit en beleving, bij ouders van kinderen tussen de 0 en 4 jaar in de tijd van 1990 tot 2013?

De eerste deelvraag is omschreven als:

- Hoe wordt opvoedonzekerheid gedefinieerd door ouders?

In de literatuur wordt opvoedonzekerheid omschreven als gering vertrouwen op eigen gevoel en daarbij dat het gevoel van vanzelfsprekendheid vermindert is. Zoals al eerder is besproken worden termen als zelfredzaamheid, competentie, zelfbepaling hieraan gerelateerd (Crombrugge, 2006). Participanten uit de verschillende cohorten beschrijven opvoedonzekerheid als het niet weten of je het wel goed doet als ouder. Daarbij beschreef 1 participant uit het cohort 2000 het ook als onwetendheid waar onzekerheid uit voort komt. Verdere verschillen tussen de cohorten zijn niet gevonden. De definities komen niet precies overeen, maar uiteindelijk is de genoemde definitie van de participanten wel terug te herkennen in die van de onderzoekers. Het zelf niet weten of je het goed doet betekent al dat er matig op eigen gevoel wordt vertrouwd en daarbij de opvoeding inhoudelijk niet vanzelfsprekend is.

De tweede deelvraag is omschreven als:

- Hoe wordt opvoedonzekerheid door ouders ervaren?

Onderzoeker Hermanns (2009) en het NJI (2012) beschrijven dat ouders opvoedonzekerheid zien als iets wat erbij hoort en dus natuurlijk is. Deze bevinding wordt bevestigd in deze thesis waar alle participanten uit de verschillende cohorten aangeven dat deze onzekerheid bij het ouderschap hoort. Ondanks dat ze het bij henzelf wel herkennen is het niet iets waar ze over het algemeen veel last van hebben (gehad). Bij de ouders waarbij het opvoeden wel problemen opleverden en ouders onzeker waren werd tevens bevestigd dat opvoedonzekerheid erbij hoort. Het verkrijgen van professionele hulp heeft het zelfvertrouwen echter wel doen vergroten bij deze participanten. Alle ouders met meerdere kinderen geven aan dat het onzeker zijn in de opvoeding minder werd naarmate er meer kinderen kwamen. Het opdoen van meer ervaring, zien dat hun methode werkt en daar dus goede resultaten mee boeken zijn belangrijke factoren voor de mindere mate van opvoedonzekerheid. Het 'vertrouwen op eigen intuïtie' en 'vertrouwen op eigen gevoel' speelt hierbij een belangrijke rol voor ouders. Dus bij het vragen naar ervaringen rondom opvoedonzekerheid wordt er een duidelijke overeenstemming met de definitie van opvoedonzekerheid, zoals genoemd in het theoretisch kader, gevonden. Daarbij bevestigt de data dat ouders weinig last ervaren

van opvoedonzekerheid omdat ze juist vertrouwen hebben in zichzelf en hun handelingswijze. Dit bevestigt de bevinding dat ouders zich competent en zeker voelen in de opvoeding (Rispen, 1996; Hermanns, 1992; Lieshout, 2007).

Opvoedonzekerheid wordt dus niet als iets groots gezien wat de participanten erg bezig houdt. Het is iets natuurlijks waar het overgrote deel van de ouders weinig over in zit en weinig invloed lijkt te hebben op de opvoeding. Het belemmert het overgrote deel van de participanten niet in het toepassen van opvoedmethoden. Dit geldt voor ouders in alle cohorten. Voor ouders die vertelden het wel moeilijk te vinden om opvoedmethoden toe te passen, refereren bij de verklaring niet zozeer naar onzekerheid in de opvoeding. Ze gaven aan het uitvoeren van opvoedmethoden lastig te vinden omdat ze het graag 'gezellig' willen houden in huis. Voornamelijk de cohorten 'heden' en 2000 benoemen deze bevinding. De theorie dat ouders door opvoedonzekerheid worden belemmerd in het toepassen van methoden (Gross & Rocissano, 1988) kan vanuit dit onderzoek dus niet worden bevestigd.

De derde deelvraag is omschreven als:

- Hoe gaan ouders met opvoedonzekerheid om?

Uit de literatuur in het theoretisch kader blijkt dat ouders hun vragen en onzekerheden met het informele netwerk bespreken (Johnson et al., 2005; Speetjens et al., 2009). Deze bevinding wordt ook terug gevonden in de resultaten van deze thesis. Participanten geven aan dit prettig te vinden omdat het dan op een natuurlijke manier ter sprake wordt gebracht. Uit de resultaten blijkt dat de participanten niet bewust met opvoedonzekerheid omgaan. Ze laten graag het natuurlijke beloop zijn gang gaan en voornamelijk omdat ze vinden dat opvoedonzekerheid erbij hoort. Hier worden geen verschillen gevonden tussen de verschillende cohorten.

Professionals worden door de meeste participanten niet geschikt geacht om hun vragen en onzekerheden mee te bespreken. Ze vinden het ongemakkelijk om het met een vreemde te bespreken en daarbij zien ze het consultatiebureau meer voor dingen als wegen, meten en vaccineren. De participanten uit de verschillende cohorten hebben het idee gewone opvoedvragen en eventuele onzekerheden zelf wel te kunnen oplossen door het te bespreken met het informele netwerk. Ouders weten zich hierin zelfredzaam op te stellen en voelen zich competent. Bij het bespreken vinden ze het belangrijk om

hun gevoelens en ideeën te ventileren. Daarbij vinden ze het invloedrijk dat diegene met wie ze het bespreken ervaring heeft met kinderen. Het informele netwerk is in alle generaties de meest gebruikte hulpbron en daardoor belangrijk voor alle participanten. Ook dit wordt bevestigd in het onderzoek van Speetjens et al. (2009). Onzekere participanten die wel problemen ervoeren en er zelf en na het bespreken met informele netwerk niet uitkwamen hebben hulp gezocht via het consultatiebureau. Ze hebben hierbij geen drempel ervaren en hebben er duidelijke resultaten mee geboekt. Hier zijn ook geen verschillen gevonden tussen de verschillende cohorten. Het beeld dat Sepa et al. (2004) en Johnson et al. (2005) schetsen dat onzekere ouders het moeilijk vinden om hulp te zoeken wordt in dit onderzoek dan ook niet bevestigd.

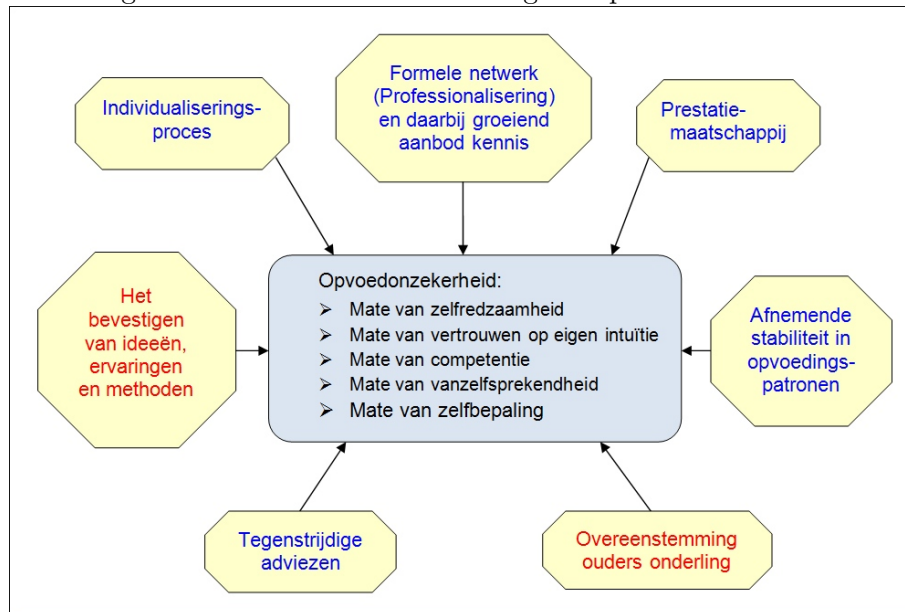
Ouders die mee hebben gedaan aan dit onderzoek geven aan goed op hun eigen gevoel te kunnen vertrouwen, zich daarbij goed te voelen en het ook goed te weten wanneer er wel duidelijk hulp nodig is. Ook hier worden geen verschillen gevonden tussen de cohorten. Dat professionele hulp over het algemeen niet opgezocht wordt komt omdat ouders aangeven dat 'opvoedproblemen' vaak snel weer over gingen. Het beeld dat ouders om het minste of geringste naar een professional toestappen (Hoek, 2006; Simpson, 1998; Speetjens et al., 2009) wordt in dit onderzoek dus ook niet bevestigd.

De vierde deelvraag is omschreven als:

- Welke maatschappelijke factoren spelen voor ouders een rol bij opvoedonzekerheid?

Deze vraag wordt deels beantwoord aan de hand van figuur 2. Hierin zijn de factoren aangegeven die bekend zijn vanuit de literatuur (blauw) en die welke vanuit dit onderzoek naar voren zijn gekomen (rood). Zo is de factor overeenstemming tussen ouders bedoeld als het 'op-1-lijn zitten' met partner over de opvoeding. Voor ouders waarbij hiervan sprake is kan het de zelfverzekerdheid bij de opvoeding vergroten zo vertelt een participant uit het cohort '90. Bij de participanten waarbij er onderling verschillende meningen zijn over methoden binnen de opvoeding wordt niet zozeer onzekerheid genoemd dan wel dat het de opvoeding moeilijker maakt. In de literatuur wordt deze factor door onderzoekers ook niet genoemd als factor voor de opvoedonzekerheid. Eén participant in dit onderzoek ervaart het echter wel als een 'versterker' in de zekerheid.

Figuur 2: Factoren met betrekking tot opvoedonzekerheid

Een andere factor die de zelfverzekerdheid kan doen vergroten is al eerder benoemd en is het bevestigen van ideeën, ervaringen en methoden door de omgeving. Ouders geven aan dit belangrijk te vinden omdat ze zich dan sterker voelen in het ouderschap en toegepaste methoden. Dit geldt voor alle participanten in de verschillende cohorten.

Volgens een moeder uit het cohort 'heden' is het belang van deze factor vanwege de onzekerheid van ouders en neemt bevestiging die onzekerheid weg. De mogelijkheden van het vinden van bevestiging is de afgelopen jaren sterk gegroeid. Zo is er tegenwoordig veel meer informatie beschikbaar in de vorm van televisie, internet en tijdschriften, waardoor ouders bevestiging kunnen vinden voor hun toegepaste methode maar ook rondom de ontwikkeling van het kind. Zo gaven ouders van het cohort '90 aan dat ze het programma *De Nanny* wel goed had kunnen gebruiken. Dit past in een kindgericht opvoedingsklimaat. Dat het vinden van informatie over opvoeding ouders zeker kan maken wordt bevestigd in de literatuur (Bouverne-De Bie, 2006; NJI, 2012).

In ander onderzoek wordt echter ook aangegeven dat ouders juist onzeker kunnen worden van de vele adviezen over opvoeding (Simpson, 1998; Speetjens et al., 2009). Ook dit gegeven wordt terug gevonden in dit onderzoek. Het kan de participanten onzeker maken omdat er teveel keus is rondom

methoden en technieken binnen de opvoeding. Voornamelijk in het cohort 'heden' wordt deze factor benoemd. Andere participanten geven aan zich voor te kunnen stellen hier dat het onzekerheid doet groeien als is het overgrote deel zich weinig bewust van toenemende onzekerheid door de vele informatie stromen.

Formele instanties spelen een veel minder grote rol voor ouders met 'gewone' opvoedvragen en onzekerheden. Voor de ouders waarbij de opvoeding voor problemen zorgt en waarbij de ouders onzeker zijn is het consultatiebureau wel een belangrijke hulpbron en daarbij een belangrijke factor voor het verkrijgen van zelfverzekerdheid. Dus hoewel de formele instanties zich zeer hebben ontwikkeld en geprofessionaliseerd heeft het voor de ouders met weinig problemen nauwelijks toegevoegde waarde en of invloed op ouders en eventuele onzekerheid. Zo wordt de theorie dat de professionals ouders onzeker maken (Hoek, 2008; Simpson, 1998; Speetjens et al., 2009) nogmaals weerlegd.

Zoals al eerder is vermeld speelt het informele netwerk een belangrijke rol voor de zelfverzekerdheid van de participanten. Geen van de participanten gaf aan iets in dit netwerk te missen en dus voldoende mensen om hen heen te hebben waarmee ze kunnen delen. Daarbij vinden ze en het een belangrijke factor voor het sterk voelen in het ouderschap. Wel geeft één moeder uit de cohort van 2000 aan dat ze wel praktische hulp mist vanuit het informele netwerk. Bij het terugkoppelen van deze gegevens naar de literatuur komt in dit onderzoek naar voren dat het individualiseren van de samenleving nauwelijks invloed heeft gehad voor participanten op opvoedonzekerheid en opvoeding. Daarbij heeft het informele netwerk nog voldoende draagkracht en dit netwerk kan ook niet geheel vervangen worden door professionele instanties. Er kan dus ook gezegd worden dat deze mate van opvoedondersteuning alleen toegevoegde waarde heeft voor problemen waar ouders zonder het informele netwerk plus eigen kennis/ervaringen niet uit komen.

In de literatuur wordt ook verwezen naar de prestatiesamenleving waardoor er steeds meer verwacht wordt van individuen en daardoor meer onzeker zijn geworden over het opvoeden (Crombrugge, 2006; Hermanns, 1992; Ramaekers, 2009). In dit onderzoek is deze factor door participanten benoemd en volgens hen mogelijk indirect gevolgen heeft voor de zekerheid die ouders ervaren in de opvoeding. Zo geven participanten in de cohorten 2000

en 'heden' aan dat de (prestatie)samenleving en de verwachtingen de opvoeding moeilijker maakt. Daarbij geven de participanten van het cohort 'heden' aan te ervaren dat de huidige samenleving erg oordelend is. Het oordelen wordt in andere cohorten niet benoemd.

Naast deze punten wordt het combineren van werk en opvoeding door ouders benoemd. Hoewel ouders hier veel plezier aan beleven is het wel zo dat er meer druk op het gezin is komen te staan in de vorm van stress, planning en minder tijd hebben voor het compenseren van lastige momenten thuis. Ook deze gegevens worden bevestigd in de literatuur (Schipper et al., 1998). Hoewel literatuur daarbij aangeeft dat stress onzekerheid in de opvoeding kan doen aanwakken (Gross & Tucker, 1994) wordt het door de participanten van de cohorten 2000 en 'heden' niet zo beschreven. Participanten geven echter wel aan daardoor meer geneigd zijn toe te geven en minder consequent te zijn naar hun kinderen. Dit kan komen doordat ouders te moe zijn na een dag werken, het zielig vinden voor de kinderen en/of ook omdat ze het graag 'gezellig' willen hebben thuis.

Dus hoewel ouders evenveel tijd besteden aan hun kinderen volgens Bianchi (2000) wordt in dit onderzoek duidelijk dat het combineren de omstandigheden waaronder het opvoeden plaatsvindt wel veranderd. Hier wordt echter door de ouders niet direct verwezen naar meer onzekerheid in de opvoeding. Het cohort van de jaren '90 herkent de druk op het gezin wel in de samenleving van nu, maar deze wordt niet zo ervaren dat ze die druk hadden toen hun kinderen 0-4 jaar waren. Ze zeggen dan ook blij te zijn niet in de huidige tijd kinderen hebben gekregen. Het lijkt ze zwaar en druk.

Participanten van de cohorten 'heden' en 2000 ervaren het dus wel als druk maar redden zich er goed onder. Wel ervaren ze druk van dat hun kinderen overal op gescreend worden en dat vinden ze nog wel eens moeilijk. Maar ook daar voelen ouders zich sterk in omdat ze hun kinderen goed kennen en weten waar hun kwaliteiten liggen. Ook hier lijken ouders sterk in te zijn, zich te kunnen redden en weten hoe ze het moeten aanpakken. De zelfredzaamheid is hierbij dus groot.

De laatste factor zoals beschreven in het model zijn de verschillende adviezen die ouders onzeker kunnen maken (Simpson, 1998; Speetjens et al., 2009). Echter wordt deze bevinding nauwelijks terug gevonden in dit onderzoek. én participant uit het cohort 'heden' geeft echter wel duidelijk deze factor aan als een aanwakking van opvoedonzekerheid.

Concluderend kan gezegd worden dat de participanten in de loop der jaren meer druk zijn gaan ervaren en het drukker hebben in een samenleving waar gepresteerd moet worden. Hoewel dit de omstandigheden veranderd waaronder opvoeding plaatsvindt, zijn er wisselende tekenen van een toename of afname in de opvoedonzekerheid. Zo voelt overgrote deel van de participanten in alle cohorten zich sterk en vertrouwt op het moederinstinct. Ouders uit alle cohorten voelen zich zelfredzaam en de jongere generaties moeders kunnen zich allen goed redden in de huidige maatschappij. Dit wijst niet op een verschuiving in opvoedonzekerheid bij ouders.

Ouders van de cohorten 2000 en 'heden' zijn daarnaast door de toename van de informatiestromen meer zelfredzaam in het vinden van informatie, bevestiging of het delen van ervaringen in vergelijking met de cohort uit de jaren '90. Dit is een factor waar ouders zich zekerder en sterker door voelen in de opvoeding.

Bovenstaand bevestigt de conclusie dat er geen toename heeft plaatsgevonden in de onzekerheid van ouders. Toch wordt de vele informatie omtrent opvoeding door de jongere cohorten ook benoemd als factor die ouders onzeker zou kunnen maken. Hier is dan sprake van een 'overkill' waar te veel keuze de vanzelfsprekendheid doet verminderen.

Het individualiseringsproces lijkt weinig invloed te hebben op de opvoedonzekerheid. Het informele netwerk blijft de meest belangrijke hulpbron voor ouders en er wordt hierin weinig gemist. Het is wel opvallend dat de participanten nauwelijks hun eigen partner benoemen als hulpbron. Bij grotere vragen en problemen in de opvoeding is het consultatiebureau wel een belangrijke hulpbron en ouders weten zich hier zelfredzaam in op te stellen.

Ook wordt in dit onderzoek vastgesteld dat de cohort van de jaren '90 het opvoeden meer als vanzelfsprekend ervaren in vergelijking met de andere cohorten (2000 en 'heden'). De jongere generaties gaan veel bewuster met opvoeden om. Hieruit wordt duidelijk dat er wel degelijk een verschuiving qua vanzelfsprekendheid in de opvoeding heeft plaats gevonden. Bovenstaand maakt duidelijk dat opvoedonzekerheid geen eenduidige ontwikkeling door-gemaakt heeft. Het 'onbezorgde' opvoeden waar men het 'gewoon' deed en met een hoge mate van vanzelfsprekendheid, heeft plaats gemaakt voor een opvoeding waar 'alles' bewust gaat. Dit zegt echter nog niet dat ouders hierdoor hun moedergevoel, hun eigen intuïtie of het natuurlijke verliezen zoals blijkt uit dit onderzoek. Het opvoeden is echter wel meer onder druk komen

te staan door de vele bemoeienissen, hoge verwachtingen, meningen via de televisie, internet, tijdschriften en andere professionele instanties zoals het consultatiebureau. Opvoeden is iets heel persoonlijks waar het eigen gevoel een hele grote rol speelt en waar de omgeving (met uitzondering op het informele netwerk) blijkbaar minimaal invloed op heeft. Dit betekent dus ook dat het consultatiebureau en andere instanties voor gewone opvoedvragen weinig invloed hebben op ouders en hun onzekerheden.

Dit onderzoek brengt belangrijke informatie naar voren maar het heeft een aantal beperkingen. Allereerst is tijdens dit onderzoek (en ook literatuur) gebleken dat het praten over opvoeden een lastig onderwerp is voor wetenschappelijk onderzoek. Dit is afgeleid uit het lage responscijfers na het benaderen van ouders via de middelbare school en het persoonlijk benaderen van ouders via het consultatiebureau. Voornamelijk de focusgroepen schrok mensen af. Dit is aannemelijk omdat ouders wel meer open stonden om mee te doen aan de persoonlijke interviews.

Het is echter wel gelukt om ouders via het informele netwerk te werven. Wellicht heeft de factor van het 'gunnen' hiermee te maken maar misschien ook het vertrouwen dat hierdoor al aanwezig was. Hoewel uiteindelijk het houden van focusgroepen en interviews zijn gerealiseerd, zou het mogelijk kunnen zijn dat een selectieve groep, ouders die verminderd onzeker zijn, aan dit onderzoek hebben meegedaan. Daarnaast waren de participanten relatief hoog opgeleid.

De lage opkomst en afzeggingen op het laatste moment maken dat het niet goed mogelijk is om bepaalde verschuivingen waar te nemen. De betrouwbaarheid van dit onderzoek is daardoor ongunstig invloed. Dit vanwege minder mogelijkheid om factoren te verifiëren en of te bevestigen bij meerdere ouders van een bepaalde generatie. Ook de generaliseerbaarheid is hierdoor beperkt.

Een andere factor wat de betrouwbaarheid van dit onderzoek beperkt zijn de resultaten vanuit het cohort '90 en wellicht het cohort 2000. Hoewel ouders is gevraagd oude dagboeken en/of groeiboekjes vooraf aan het onderzoek door te nemen is er de mogelijkheid dat herinneringen zijn geromantiseerd.

Ondanks deze beperkingen is er wel degelijk belangrijke informatie naar voren gekomen die bruikbaar is voor verder onderzoek en de praktijk. Om

goed beleid te maken is het belangrijk inzicht te hebben op de doelgroep en te weten wat er speelt. De resultaten van dit onderzoek maakt dat theorie kan worden bevestigd, weerlegd of uitgebreid kan worden.

6.1 Aanbevelingen

Zoals al eerder is beschreven wordt in de beleidsstukken en literatuur regelmatig verwezen naar de toenemende opvoedonzekerheid. Beleid rondom opvoedondersteuning wordt hier ook op afgestemd. Uit dit onderzoek blijkt echter dat de onzekerheid op minimale wijze is toegenomen en het ouders nauwelijks bezig houdt. Wel wordt duidelijk dat ouders toenemende druk ervaren en het ook consequenties heeft voor de opvoeding. Beleidsmakers/professionals zouden zich dus meer daar op moeten richten. Hiervoor moet een inventarisatie gemaakt worden over de behoeften van ouders en waar ze tegen aan lopen. Daar zou beleid op afgestemd moeten worden. Zo kan opvoedondersteuning optimaal, efficiënt en bruikbaar worden ingezet. Vanuit deze bevinding is het belangrijk dat er blijvend onderzoek gedaan wordt.

Door het verder inzicht verkrijgen in de problemen waar ouders mee te maken krijgen kunnen deze sneller worden herkend. Informatie kan verkregen worden wanneer professionals regelmatig in gesprek gaan met ouders en ook aanwezig zijn bij thema avonden en andere bijeenkomsten waarbij jonge ouders aanwezig zijn.

Hoewel dit onderzoek hier enig inzicht geeft is het mogelijk dat via een andere ingang, zoals medewerkers van het consultatiebureau, scholen en/of peuterspeelzalen etc, ouders toegankelijker zijn voor het geven van informatie. Wellicht is de data die via deze wegen is verkregen ook betrouwbaarder. Juist door het vertrouwen maar toch ook met enige zakelijk afstand zijn ouders wellicht meer bereid over opvoedonzekerheid te praten.

Samenvatting

De overheid investeert in jongeren omdat de jeugd voor de toekomst een belangrijke bijdrage aan de samenleving kan leveren (Speetjens et al., 2009; Vriens, 2007) . Een goede opvoeding speelt voor deze investering een belangrijke rol. Door verschillende onderzoekers wordt aangegeven dat ouders steeds meer onzeker zijn in de opvoeding (Crombrugge, 2006; Hermanns, 1992; Ramaekers, 2009; Vriens, 2007).

Opvoedonzekerheid houdt in dat het opvoeden voor ouders minder vanzelfsprekend is en daarnaast dat ouders gering op intuïtie vertrouwen (Crombrugge, 2006). Opvoedonzekerheid wordt gerelateerd aan zelfredzaamheid, zelfbepaling en gevoel van competentie van het ouderschap (Crnec, Barnett & Mattheu, 2010). Er zijn echter ook onderzoekers die de bevinding van toenemende opvoedonzekerheid tegen spreken (Hermanns, 1992; Lieshout et al., 2007; Rispens et al., 1996. Zo blijkt bijvoorbeeld uit onderzoek dat Nederlandse ouders zich competent voelen in het ouderschap. In deze thesis wordt opvoedonzekerheid vanuit de visie van ouders onderzocht en daarbij wordt specifiek gekeken of er een verandering in heeft plaats gevonden van de jaren '90 tot heden.

Onderzoekers die uit gaan van een toename van opvoedonzekerheid doen deze aanname vanwege de veranderde samenleving. Voornamelijk het groeiende individualiseringsproces vanaf de jaren '60 speelt hierin een rol. Ook de toenemende professionele bemoeienis van buiten af is volgens onderzoekers een factor in de toenemende opvoedonzekerheid. Een toename van opvoedonzekerheid wordt echter ook tegengesproken door onderzoekers vanwege de professionalisering, het positieve opvoedklimaat en het gegeven dat ouders zelf aangeven zichzelf competent en zeker te voelen in het ouderschap.

Dit onderzoek gaat na hoe ouders opvoedonzekerheid beleven en of hier een verandering in heeft plaatsgevonden vanaf de jaren '90 tot nu. De hoofdvraag is als volgt geformuleerd:

Is er sprake van toenemende opvoedonzekerheid, in de vorm van intensiteit en beleving, bij ouders van kinderen tussen de 0 en 4 jaar in de tijd van 1990 tot 2013?

Met als deelvragen:

- *Hoe wordt opvoedonzekerheid gedefinieerd door ouders?*
- *Hoe wordt opvoedonzekerheid ervaren door ouders?*
- *Hoe gaan ouders met opvoedonzekerheid om?*
- *Welke maatschappelijke factoren spelen voor ouders een rol bij opvoedonzekerheid?*

Er is voor deze thesis gebruik gemaakt van kwalitatief onderzoek omdat onderzocht wordt wat de beleving en ervaringen zijn van ouders omtrent opvoedonzekerheid. Er zijn ouders uitgenodigd voor discussiegroepen en daarnaast zijn er verschillende 1-op-1 interviews gehouden. Om een verandering te kunnen waarnemen zijn er verschillende cohorten gehanteerd; periodes waarbinnen de kinderen zijn opgevoed. Voor de interviews en focusgroepen zijn er semigestructureerde vragenlijsten opgesteld die betrekking hebben op de volgende thema's:

- Definitie en voldoening van het opvoeden
- Wat vinden de participanten lastig aan moeilijke opvoedmomenten
- Dilemma's tijdens moeilijke opvoedmomenten
- Definitie opvoedonzekerheid
- De beleving van (opvoed)onzekerheid
- Hoe ouders omgaan met (opvoed)onzekerheid
- Combineren van werk en opvoeding
- Veranderingen in de afgelopen 20 jaar

De thema's zijn in elk gesprek aan de orde gekomen en dat maakt dat de verschillende interviews en focusgroepen met elkaar te vergelijken zijn voor onderzoek.

Uit dit onderzoek blijkt dat het individualiseringproces, de toenemende bemoeienis omtrent opvoeding en de prestatiesamenleving door de participanten weliswaar wordt gevoeld maar niet tot meer onzekerderheid heeft geleid. In alle cohorten voelen ouders zich over het algemeen sterk in het opvoeden en wordt er op het eigen gevoel vertrouwd. Echter blijkt uit dit onderzoek wel dat de vanzelfsprekendheid van het opvoeden is afgenomen bij ouders. Het 'onbezorgde' opvoeden van de jaren '90 waar men het opvoeden 'gewoon' deed, heeft in de jaren 2000 en 'heden' plaats gemaakt voor een opvoeding waar 'alles' bewust gaat.

Hoewel dit onderzoek interessante bevindingen heeft laten zien moet er wel bedachtzaam mee omgegaan worden. Zo heeft het werven van ouders een matige respons opgeleverd. Dit heeft er toe geleid dat er minder de mogelijkheid was om bevindingen te verifiëren bij andere groepsgenoten. Dit heeft de generaliseerbaarheid van het onderzoek in beperkt.

Verder onderzoek omtrent opvoeding en onzekerheden kan het beste plaatsvinden vanuit professionele organisaties die met ouders werken. Daar zou sprake kunnen zijn van een professionele vertrouwensrelatie waarbij ouders meer bereid zijn om deel te nemen aan onderzoek omtrent opvoeding.

Ook is het van belang dat beleidsmedewerkers zich er bewust van zijn dat opvoedonzekerheid geen term is waar veel ouders zich in herkennen. Beleidsmakers doen ouders tekort wanneer er enkel naar opvoedonzekerheid wordt gerefereerd in beleidstukken omtrent opvoeding en ondersteuning daarin. Andere factoren zoals de druk vanuit de samenleving en werk spelen een grotere rol voor ouders, zo blijkt uit dit onderzoek.

Literatuurlijst

Baker, A. J. L. & Charvat, B.J. (2008). *Research methods in child welfare*. New York: Columbia University Press.

Bianchi, S. M. (2000). Maternal employment and time with children: dramatic change or surprising continuity? *Demography*, 37(4), 401- 414.

Boeije, H. R. (2005). *Analyseren in kwalitatief onderzoek: Denken en doen*. Den Haag: Boom onderwijs.

Bouverne-De Bie, M. (2006). Uitgangspunten voor een pedagogisch referentiekader voor preventie. In: Decoene, J., Myny, T., Vanthuyne & Verscheden, G (red.), *Samen op een hobbelpaard. Preventie bijzondere jeugdbijstand ondersteunt opvoedingssituaties*. Leuven: Garant.

Centraal Bureau voor de Statistiek (2011). CBS Statline, *beroepsbevolkings-enquête (1950-2011)*, verkregen op 28 mei 2013 via [http://www.cbs.nl /NR/rdonlyres/A05E02ED-9E13-4DAF-AD9D-A468EC4995D1/0/ta20093koters.pdf](http://www.cbs.nl/NR/rdonlyres/A05E02ED-9E13-4DAF-AD9D-A468EC4995D1/0/ta20093koters.pdf)

Crncec, R., Barnett, B. & Matthey, S. (2010). Review of scales of parenting confidence. *Journal of nursing measurement*, 18(3), 210-240.

Crombrugge, H. (2006). *Denken over opvoeden. Inleiding in de pedagogiek*. Antwerpen en Apeldoorn: Garant-Uitgevers.

Engelen, E. R., Hemerijck, A. C., & Trommel, W. (2007). *Van sociale bescherming naar sociale investering. Zoektocht naar een Andere Verzorgingsstaat*. W. Trommel (Ed.). Lemma.

Felling, A. J. A. (2004). *Het proces van individualisering in Nederland: Een Kwarteeuw Sociaal-Culturele Ontwikkeling*. Nijmegen: Katholieke Universiteit Nijmegen.

Gross, D. & Rocissano, L. (1988). Maternal confidence in toddlerhood: Its measurement for clinical practice and research. *Nurse Practitioner*, 3(13), 21-29.

Gross, D. & Tucker, S. (1994). Parenting confidence during toddlerhood: A comparison of mothers and fathers. *Nurse Practitioner*, 19(10), 25-29.

Hermanns, J. M. A. (1992). *Het sociale kapitaal van jonge kinderen*. Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar in de algemene opvoedkunde, in het bijzonder empirisch onderzoek van normale opvoedsituaties aan de Universiteit van Amsterdam. Utrecht: SWP.

Hermanns, J. M. A. (2008). *Opvoedingsondersteuning: Wat brengt het bij? Opvoedingsondersteuning: Een winst- en verliesrekening*. Verkregen op 10 februari via <http://dare.uva.nl/document/459414>

Hermanns, J. M. A. (2009). *Het opvoeden verleerd*. Rede uitgesproken bij het aanvaarden van het ambt van Bijzonder hoogleraar op de Kohnstammleerstoel aan de Universiteit van Amsterdam. Amsterdam: Vossiuspers UvA.

Hermanns, J. M.A. (2012). *Parent support in Europe: What it brings and what it can take away*. European conference on parenting support. The Hague, The Netherlands, October 10-12, 2012.

Hoek, M. A. M. (2008). *Ontheemd Ouderschap. Betekenissen van zorg en verantwoordelijkheid in beleidsteksten opvoedondersteuning 1997-2002*. Proefschrift aan de Universiteit van Utrecht. Verkregen op 20 februari via <http://igitur-archive.library.uu.nl/dissertations/2008-1030-200432/UUindex.html>

Johnson, K., Akister, J., McKeigue, B. & Wheater, J. (2005). What does "support parents" mean? Parents' views. *Social Work in Action*, 17(1), 3-14.

Lieshout, I. van (1993). *Deskundigen en ouders van nu. Binding in een probleemcultuur*. Utrecht: De Tijdstroom.

Lieshout, P. A. H. , Meij van der, M. S. S. & De Pree, J. C. I. (2007). *Bouwstenen voor betrokken jeugdbeleid*. Den Haag/ Amsterdam: Amsterdam University Press.

Nederlands Jeugdinstuut (2012). Dossier Centrum Jeugd en Gezin. Verkregen op 10 februari via <http://www.nji.nl/smartsite.dws?id=104336&pnr=103907&tw=Centra voor Jeugd en Gezin>

Neuman, W. L. (2009). *Understanding research*. Boston: Pearson.

Ramaekers, S. (2009). Moeten ouders de opvoeders van hun kinderen zijn? *POW Alert*, 35(4), 8-19.

Rispens, J., Hermanns, J. M. A. & Meeus, W. H. J. (1996). *Opvoeden in Nederland*. Assen: Van Gorcum & Comp.

Sanders, R. M., Kirby, N. J. (2012). Consumer engagement and the development, evaluation, and dissemination of evidence-based parenting programs. *Behavior Therapy*, 43, 236-250.

Schnabel, P. (2004). Individualisering in wisselend perspectief. In: P. Schnabel (red.), *Individualisering en sociale integratie*. Den Haag: SCP, pp. 9-30

Sepa, A., Frodi, A. & Ludvigsson, J. (2004). Psychosocial correlates of parenting stress, lack of support and lack of confidence/security. *Scandinavian Journal of Psychology*, 45, 169-179.

Simpson, R. (1998). *The role of the mass media in parenting education*. Ver-

kregen op 11 februari 2013 via <http://parenthood.library.wisc.edu/Simpson?Simpson.html>

Sociaal Cultureel Planbureau (2000). *Rapportage jeugd*. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.

Speetjens, P., Linden, van der, D. & Goossens, F. X. (2009). *Kennis over opvoeden*. Utrecht: Trimbos-instituut.

Van Montfoort, A. (2008). *Professionaliteit en nuchterheid in jeugdzorg en jeugdbeleid*. Lectorale rede 23-12-2008. Leiden: Hogeschool Leiden.

Visser, J. (2002). The first part-time economie in the world: A model to be followed. *Journal of European Policy*, 12(1), 23-42.
doi:117710952872002012001561

Vriens, L. (2007). *Opvoeden in verwarrende tijden: Op weg naar een visie*. Antwerpen en Apeldoorn: Garant- Uitgevers.

Bijlagen

Bijlage A

Uitnodiging

Wie zoeken wij?

We zijn op zoek naar ouders die mee willen praten over opvoedvragen.

Waarom?

Wij zijn Floor Keuskamp en Merel van Grimbergen en zijn momenteel bezig met ons masteronderzoek voor de studie Algemene Sociale Wetenschappen aan de Universiteit Utrecht. Het onderwerp van ons onderzoek gaat over opvoeden en de vragen die ouders hebben bij de opvoeding en is onderdeel van een internationaal onderzoek.

Via deze brief willen wij u graag uitnodigen voor een discussiebijeenkomst over opvoeden en de vragen die ouders over opvoeding hebben. Het doel van ons onderzoek is niet alleen om inzicht te krijgen in de vragen over opvoeden, maar ook of ouders hier anders mee omgaan dan 20 jaar geleden. Om duidelijk te krijgen of er een verschuiving heeft plaatsgevonden hebben wij uw hulp nodig. U bent als ouder een expert en kunt veel informatie verschaffen.

Wat willen we van u weten?

Wij zijn geïnteresseerd in hoe u de opvoeding van uw kind ervaart. In het bijzonder willen wij graag weten wat voor opvoedvragen u hebt en hoe u hiermee omgaat. Wij zijn benieuwd wie u raadpleegt om deze vragen te beantwoorden, en waarom u hiervoor kiest.

Tijdens de discussiebijeenkomsten zullen wij onderwerpen zoals de voldoening van het opvoeden, opvoedvragen en opvoedondersteuning ter sprake brengen. Hierbij zijn geen goede of foute antwoorden mogelijk. Juist de diversiteit van uw ervaringen, meningen en keuzes is waar wij geïnteresseerd in zijn.

Waar?

In het Niftarlake college. Precieze details volgens nog.

Hoe?

De discussiebijeenkomst zal ongeveer 1,5 uur duren. Wij willen er graag een gezellige informatieve bijeenkomst van maken. Er zal dan ook voor een hapje en een drankje worden gezorgd. Om uw privacy te waarborgen, zal er zorgvuldig en vertrouwelijk worden omgegaan met alles wat er wordt besproken tijdens de bijeenkomst. Zo worden uw namen in ons onderzoek niet genoemd. Moeders en vaders zijn beide van harte welkom.

U kunt zich aanmelden via e-mailadres F.J.Keuskamp@students.uu.nl.

Als u geïnteresseerd bent, zou u in de mail dan de volgende vier aspecten willen vermelden:

- Naam
- Leeftijd kind(eren)
- Schikkende data, opties:
 - woensdag 8 mei ('s middags 15:00)
 - woensdag 15 mei ('s middags 15:00)

* Zou u aan willen geven wanneer u op meerdere data beschikbaar bent?

Schikt het u niet op de aangegeven data, maar bent u wel geïnteresseerd in deelname aan ons onderzoek? Wij zouden het fijn vinden als u dan toch contact met ons opneemt. Mogelijk kunnen we een extra datum prikken voor een discussiebijeenkomst.

Zou u uiterlijk voor 3 mei willen laten weten of u interesse heeft?

Natuurlijk kunt u ons altijd mailen voor vragen op het volgende e-mailadres:

F.J.Keuskamp@students.uu.nl

Alvast vriendelijk bedankt en hopelijk tot ziens. Uw deelname wordt zeer gewaardeerd!

Floor Keuskamp en Merel van Grimbergen

Master studenten

Algemene Sociale Wetenschappen

(Beleid en interventie; Arbeid Zorg & Welzijn)

Bijlage B

Vragenlijst

Opgesteld door: Merel en Floortje

1. Introductie

Welkom!

We zullen ons eerst even voorstellen. Wij zijn Floortje en Merel en wij volgen de master Arbeid, Zorg en Welzijn aan de Universiteit van Utrecht. Deze opleiding richt zich op het beleid van de overheid en de dingen die zij doet om haar burgers het zo aangenaam mogelijk te maken. Onze afstudeerrichting is jeugdzorg, waarbij wij ons in het bijzonder focussen op zaken rondom opvoedondersteuning vanuit de overheid. Wij hebben beide een afzonderlijk onderzoek maar onze onderwerpen sluiten zo goed op elkaar aan dat wij samen discussiebijeenkomsten kunnen houden.

Floortje onderzoekt wat ouders leuk en moeilijk vinden in de opvoeding en hoe ouders deze momenten ervaren en beleven. Merel onderzoekt naar wie ouders het liefst heen gaan met opvoedproblemen of lastige momenten in de opvoeding.

Wij willen allebei weten of er op dit gebied verandering heeft plaatsgevonden in de afgelopen 25 jaar. Daarom houden we dit interview met u maar ook met ouders van andere generaties. Het gaat dus tijdens dit interview over uw ervaring toen uw kind 0/4 jaar was.

Tijdens dit interview zullen we het hebben over de alledaagse momenten en gebeurtenissen van het opvoeden en waar je als ouders vragen over kunt hebben. Wij willen benadrukken dat het niet gaat om dingen als goed of fout gezien worden, maar dat het juist gaat om uw eigen beleving: wat was leuk, wat was moeilijk, waarom en waardoor, maar ook bij wie zocht u hulp. Wij willen daarbij graag een leuk gesprek voeren waar wij zelf thema's opperen maar u mag ook zeker nieuwe thema's inbrengen.

2. Zoals u denk ik al begrepen heeft gaat ons onderzoek over opvoeden en onze eerste vraag is dan ook: Hoe omschrijft u opvoeding?

3. Wat vindt u leuk aan het ouderschap en het opvoeden?

4. Naast de vooral de leuke momenten van ouderschap kent iedere ouder ook de lastige momenten bij het opvoeden van kleine kinderen. Je kan dan denken aan het niet willen eten, slapen en of het niet willen luisteren. Over deze problemen wil we jullie nu een aantal casussen voorleggen, waarna we hier wat vragen over willen stellen. Het is hierbij niet ons streven om er achter te komen of u dit soort situaties ook heeft gekend dan wel hoe u hier als ouder over denkt.

- *casus Eten*: Totdat Bas 1 jaar is eet en drinkt hij goed. Vanaf dat moment gaat het niet meer zo makkelijk. Hij wil geen groenten meer eten. Alleen vlees en een toetje. De ouders van Bas proberen op alle mogelijke manieren het eten voor Bas zo aantrekkelijk mogelijk te maken maar helaas zonder resultaat.
- *casus Slapen*: Froukje is drie jaar. Ze heeft net een zusje gekregen en in deze tijd beginnen ook de slaapproblemen bij Froukje. Het begint met huilen tijdens het middagslaapje. Omdat moeder zelf ook behoefte heeft aan slapen wordt Froukje mee in bed genomen. Het huilen breidt zich uit naar de avond en nacht. Eerst een enkele avond maar daarna steeds vaker. Wat de ouders ook proberen, Froukje schreeuwt en brult alles bij elkaar zodra ze naar bed gaat en de ouders de kamer verlaten. Het enige wat lijkt te helpen is door Froukje mee in bed te nemen.
- *casus Niet luisteren*: Tim is 2 jaar oud en zijn grote zus bijna 4. Als moeder vraagt hun speelgoed op te ruimen wordt er in eerste instantie hier door de kinderen niet op gereageerd. Ze doen net alsof ze hun moeder niet horen en spelen verder. Moeder vraagt het nogmaals en Melissa zegt heel duidelijk 'nee'. Ze wil door blijven spelen. Moeder vindt dit vervelend want ze krijgen zo bezoek en er moet ook nog gegeten worden. Er ontstaat een ja-nee situatie die uitloopt in huilen bij Melissa en daardoor ook bij Tim. Moeder merkt dat Melissa vaak niet luistert.

5. Herkennen jullie deze momenten in de opvoeding?

- (a) Hoe ervaren jullie als ouders deze vragen/situaties?
- (b) Welke gevoelens roept het bij jullie op?
- (c) Wat maakt dergelijke situaties lastig?
- (d) Wat vinden jullie vooral moeilijk aan dit soort momenten en waarom?
- (e) Welke dilemma's spelen hierbij een rol?

6. Hoe wordt door jullie opvoedonzekerheid gedefinieerd/ervaren?

- (a) Is het erg of hoort het bij een normale opvoeding?
- (b) Hoe uit opvoedonzekerheid zich?
Wat is kernmerkend aan opvoedonzekerheid?
- (c) Hoe heeft u dit ervaren tijdens de opvoeding?
- (d) Is het gevoel van onzekerheid veranderd bij het krijgen van meer kinderen?
(optioneel bij ouders met meerdere kinderen)
- (e) Welke rol speelt het eigen instinct bij het aanpakken van problemen of lastige momenten?
- (f) Heeft het opvoeden en werken invloed op elkaar?

7. Als u tijdens het opvoeden lastige situaties tegen kwam (of eventuele opvoedonzekerheden), hoe heeft u dit dan aangepakt/opgelost?

- (a) Heeft u gebruik gemaakt van bronnen (sociaal netwerk/media/formele instanties/boeken)?
 - *casus Adviezen-1*: Moeder van Melissa gaat op zoek naar informatie over het aanpakken van het probleem niet luisteren. Ze leest het tijdschrift *mama* en ook *Oei, ik groei*. Hierbij worden verschillende tips gegeven om het probleem aan te pakken. Ook haar zus heeft nog wat tips. Ook al heeft zij geen kinderen, haar adviezen klinken logisch en uitvoerbaar. Moeder van Melissa merkt dat er verschillende adviezen gegeven worden.
- (b) Hoe herkent u dit als moeder zijnde en hoe gaat u daarmee om?
- (c) Vond u het toepassen van de tips lastig? Waarom?

8. Kunt aangeven wat u verstaat onder *formele* bronnen en *informele* bronnen die u kunnen helpen bij de opvoeding?

(a) Kunt u voorbeelden noemen die bij u bekend zijn qua formele bronnen als het gaat om opvoedondersteuning?

- *casus Adviezen-2*: De moeder van Bas wil graag meer te weten komen over het eetgedrag van haar kind en hoe ze hier als moeder mee om kan gaan. Er zijn veel verschillende bronnen waar ze gebruik van kan maken. Zo zijn er vele boeken, het groeiboekje, tijdschriften, internetsites, fora maar ook familieleden, familie en vrienden. Naast deze bronnen zijn er bronnen zoals het consultatiebureau en de huisarts. Moeder van Bas weet nog niet zo goed welke bronnen het beste aansluit bij haar behoeften en vragen.

(b) Herkent u dit bij uzelf?

(c) Hoe maakt u gebruik van internet/boeken/ tijdschriften/groeiboekje als het gaat om opvoedondersteuning?

(d) Wat is de reden geweest van het opzoeken van informatie over opvoeding? Interesse of gericht zoeken?

9. In welke gevallen zou u formele bronnen raadplegen en in welke gevallen informele bronnen?

(a) Waarom?

Suggesties:

- Het voelt vertrouwd / onbekend in de zorgwereld
- De persoon kent mijn kind
- Zelfde ideeën als ik

(b) Wat zou u het gebruik van deze bronnen kunnen weerhouden en waarom?

10. Welke verwachtingen heeft u van formele instanties/informele netwerk in relatie tot opvoedingsvragen?

(a) Wat vindt u belangrijk of waar hecht u waarde aan bij deze bronnen als het gaat om opvoedondersteuning?

(b) Hoe belangrijk is het voor u dat u de mogelijkheid heeft om zich te keren tot het informele netwerk voor opvoedvragen?

(c) Hoe belangrijk zijn formele instanties / informele netwerk bij opvoedvragen of onzekerheid bij de opvoeding?

11. Toegankelijkheid opvoedondersteuning

- (a) Hoe denken jullie over de toegankelijkheid/toereikbaarheid van de verschillende bronnen?
- (b) Hoe ervaart u het om informele netwerk/formele instanties te benaderen voor opvoedproblemen?
- (c) Denkt u dat het aanbod aan formele opvoedondersteuning voldoende aansluit bij de huidige problemen/vragen die er leven onder ouders als het gaat om opvoeding?
Zo nee, wat mist u en waarom?
- (d) Hoe belangrijk vindt u het dat een deskundige uw kind echt goed kent?

12. Is het benaderen van bronnen qua opvoedondersteuning vanzelfsprekend?

- (a) Welke rol denkt u dat een taboe speelt bij ouders bij het vragen om ondersteuning?
Hoe herkent u dit bij uzelf?
- (b) Vinden jullie het lastig om over opvoeden te praten?

13. Hoe denkt u over een veranderingen wat betreft het opvoeden en opvoedonzekerheid in de afgelopen tien/twintig jaar?

- (a) Waarom?
- (b) Waar wordt de ontwikkeling van het aanbod of de inhoud van opvoedondersteuning volgens u door bepaald?
 - Gaat het mee met de tijd?
 - Behoeft van de ouders?
 - Of ten behoeven van andere belanghebbenden?
- (c) Hoe denkt u dat de ontwikkeling van aanbod en kennis invloed heeft op de vanzelfsprekendheid van opvoeden?

14. Hoe denkt u dat de drempel voor het benaderen van professionals voor een vraag over opvoeden vandaag de dag is veranderd in vergelijking met 10/20 jaar geleden?

- (a) Waarom?